

A KURUCKORI KÖLTÉSNET

ÍRTA

SZERB ANTAL

A KURUCKORI KÖLTEMÉNYEK KIADÁSA ÉS FOGADTATÁSA.

A XVI. század közepétől kezdve a sok viszontagság közt tovahaladó magyar történelem nyomában ott marad, gazdag üledék gyanánt, a históriás énekek, verses krónikák sokadalma. Részben éneklésre, részben pusztán írásban való közlésre szánták ezeket az értékes emlékeket. Középponton állnak költészet és riportszerű történetírás között. Költői értékük önmagukban véve általában csekély, de a történeti eseményeket, melyeknek hű krónikásai, átlengi bennük a régi magyar költészet méla és férfias páthosza. Hanghordozásukban, borongó egyszerűségükben van valami meghatározhatatlan magyar sajátosság, mely mindmáig kedvessé teszi őket és régiségünk egyik fontos alakjává avatja legszorgalmasabb művelőjüket, Tinódit.

A Thököly- és Rákóczi-kor nagy belső megrázkódtatásai, a hadi szerencse szeszélyes váltakozása, a fejedelem alakjának fénye, a bujdosók szomorú sorsa természetesen gazdag nyomot hagyott a históriás költészetben, történelmünk uszályán. A felkelésre vonatkozó költemények számukra nézve felvehetik a versenyt a török hadjáratok emléket őrző költeményekkel.

Hzek a művek azonban keletkezésük korában nem jelentek meg nyomtatásban. Talán politikai okai voltak ennek a ténynek, talán a magyar nyomdászat általános visszafejlődése azokban az évtizedekben, szintén szerepet játszott. A kuruckori költemények kéziratban maradtak ránk, kódexekben, melyeket szorgalmas és odaadó régi gyűjtők írtak össze. Az ilyen kódexek száma sem túlságosan nagy. Egy közülük messze kiemelkedik: a Szencsey-kódex.

Maga a kódex nem nevezi meg összeíróját. Eredetileg Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek egy pergamenre írt oklevelébe volt kötve és a tábláján «Thomae Csetényi» állt. De ez a név valószínűleg csak a kódex egyik tulajdonosát jelöli. A kódex egy kéz munkája. A szorgalmas és költői lelkű összeíró Thaly Kálmán megállapítása szerint Szencsey György volt, kinek több saját művét is tartalmazza a kódex.¹ Szencsey György a kódexben foglalt versek tanúsága szerint kuruc és protestáns ember volt, a gyűjtést valószínűleg 1704-ben fejezte be, mert ennél későbbi eseményekre vonatkozó énekeket nem tartalmaz a könyv. Thaly Kálmán úgy véli, hogy dunántúli ember volt,

a versek fonetikája alapján. Az egyik, a kezdőbetűkben Szencsey névvel megjelölt költeményt Veszprém város elestére vonatkoztatja,² és egy bejegyzés alapján arra a következtetésre jut, hogy Szencsey Tesz³ vagy Tés⁴ község lakója volt, és 1704-ben a Bakonyban bujdosott Heister generális seregei előtt. Mindez inkább csak feltevés.

A kódex jelenleg a Nemzeti Múzeum kéziratárában van Hung. oct. 70. szám alatt. 163 levélből áll és a tartalomjegyzék szerint eredetileg 85 költeményt tartalmazott. 75 maradt meg belőlük épen, öt csonkán, öt pedig teljesen kiszakadt.

A Szencsey-kódex és vele együtt a kuruckor költészete másfélszázadon át ismeretlenül lappangott. Idővel az ú. n. Jankovich-féle gyűjteménybe került. * Itt talált rá Thaly Kálmán, aki a kuruc költészetet kiásta a feledésből.

Thaly Kálmán, a Rákóczi-kor történetének utolérhetetlen kutatója, először 1864-ben tette közzé a Szencsey-kódexben és hasonló természetű emlékekben talált költeményeket, «Régi Magyar Vitézi Énekek És Elegyes Dalok» címen, két kötetben. De ebből a gyűjteményből nagyobbára kizárta a Thököly- és Rákóczi-felkelésre vonatkozó költeményeket, abban a reményben, hogy ezeket majd külön gyűjteményben adja ki, amikor a gyűjteményt már további búvárlatokkal teljesebbé tette és amikor a politikai viszonyok kedvezőbbek lesznek, «mivelhogy» írja később, «e nagyobbbrészt „rebellis”, énekeknek közzétételére, még az időtt, 1864-ben, a sajtó viszonyok nem voltak alkalmasok.»⁵

De a kiegyezés után, «az alkotmányos élet földerülésével a sajtószabadság is felvirágozván — az utóbbi akadály megszűnék»,⁶ és eljött az ideje, hogy nyilvánosságra hozza az időközben csodálatosan megnövekedett gyűjteményt, így láttak végre napvilágot az «Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez», két kötetben, Pesten, 1872-ben. Ez a könyv tartalmazza a kuruc költészet corpusának túlnyomó részét.

Az Adalékok sikere, különösen az a körülmény, hogy Toldy Ferenc és nyomában más irodalomtörténészeink műveikben ezentúl külön fejezetet szenteltek a kuruc költészetnek, arra serkentette Thaly Kálmánt,⁷ hogy további költeményeket közöljön. Ezért egyik következő művéhez, az «Irodalom- és műveltségtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból» címűhöz, 63 oldalnyi versszöveget csatolt, további gyűjtéseinek az eredményét. Ugyancsak ebben a könyvben bocsátotta közre báró Petröczy Kata Szidóniának, gróf Pekry Lőrinc kuruc tábornok feleségének a költeményeit, melyek, ha tárgyuknál fogva nem is, de egykorúságuknál fogva a kuruc költeményekkel bizonyos rokonságot tartanak fenn.

* Jankovich Miklós (1773—1846) a magyar régiség szenvedélyes gyűjtője volt, a legtöbb kuruc költemény az ő gyűjteményében maradt fenn, részben eredeti kéziratban, részben Jankovich által készített másolatban. Ez utóbbiak nem teljesen pontosak, amint erre Thaly is több ízben felhívta a figyelmet.

Constantinapolyban Gróf P... E....
írta levelet M... K....

Gallipoliban. A. 1917. 10. szeptember

Édes néniem hála legyen az Istennek, mi ide
cikkasztunk ma ferenceséim, francia orvágbot pe
dig is 7000 indultunk meg, a fegyelműnknek Isten
nek hála jó egyéje volna, hogy ha a közönség bu
vart akarva fölte venné, de reméltük hogy itt a
főnök aér el üri, édes néniem mi jó a földön a
járni, látva két még jó péter is meg ijedel volt
mikor aróvben a fegyverek alábai, két mi bűnö.
Jól, hogy ne félünk amide a hazánk ottan
nagy habok földet egyik oldalán, amidekár
vinné az erdőly nagy hazák, némelykor aróvben ake
kezét mensünk el, némelykor pedig ottan nagy vőly
ben estünk, hogy már csak az vartuk hogy el reánk
am ottan ake a vör kezét, de még is ottan ember
légesek voltak hogy fötte nem adak innak, minifon
keltet volna elly ahog itt vartuk egyéjben, most ake
goren is meg belyűt az vart, nem csak a földön, és őt
ha a kintő meg vára, el fának, és job egyéjeje va
gon az itélre, de a hazánk az fűnselen való, venge

rei, hankodis, a fős d baritye, e gyanos, fel keves, és
ugy kel sem, valamint csipey ombonok. aki abon mag
nen emefeket: a foyery gyanosnak is olyan nyam-
tyiban kullva lenn vag, ki deo nap de onsin egy
keter eason valasim e factonok, e foydelmunk is ala
jobb^{ny} ten fialla^{vale} le hog eg talis ham, aki it esis
unba vagor, le holm: ajenditok kullra aronbasok,
is atoda kison eg fig lone mangelve it a foydelen
nak je fialis sotak. de m ebül vagunk fialor, de m
is jobban foytca it lenn: mino fem ahajoben, ides né
nem akid keves lenekis vagor mis kei efsendeyo
hog vason, igazat mondok, hog ha m efsendö egy bit
napbol alam, nemint ides nison hog mis eris
mine hog egy iernel itunk, galnabban vefica kei-
ves lenekis. de mine hog eg nehäm fias met, foydel
kövlet vagunk egy nishor, egy tetrit hog mis ia-
kib is kel kidnet exama foyora; in poidy ke ezen
foyora is kideu de többe non ishatok, ment egy ke
tik mine ha ahia koringens velen, mine ha moris
ahajoben volnek.

A XIX. század második felének magyar irodalmában alig akad olyan mű, mely korszerűbb, aktuálisabb, az általános hangulatnak megfelelőbb lett volna, mint Thaly Kálmán gyűjteményei. A kiegyezés utáni korszak szellemi életének a tengelye az Ausztriával folytatott közjogi harc. Ez a harc nem volt összeszorított fogú, elkeseredett, vérre menő küzdelem, melynek az irodalomban a fojtott hangú allegéria vagy a titkon elhangzó kétségbeesett feljajdulás, a Bach-korszak hangja felelt volna meg. A kapitalizmus ezekben az esztendőekben hódította meg a szűz magyar területeket, az embereknek általában jól ment a soruk (a parasztságot nem számítva), a polgárság békésen gyarapodott és a közjogi harc valahogy olyan módon izgatta a kedélyeket, mint a spanyolokat a bikaviadal. A közjogi harc irodalmi kifejezése a Thaly által publikált kuruc költészet lett. A közönség a világtörténelemnek ezekben a legbékésebb, ma már utópisztikusnak látszó évtizedeiben jóleső borzongással merengett el a régi harcok emlékéen, a kuruc balladák marcona és heroikus képein.

Másfelől a kor irodalmi stílusérzékét is jobban kielégítették ezek a versek, mint a kortársak költeményei. A XIX. század második felének, különösen az 1860-tól 1890-ig tartó korszaknak az embere a művészettől nem a valóság ábrázolását várta, de még csak nem is annak «égi mását», nem várt feleletet megoldatlan és gyötrő kérdésekre, nem akarta önmagát mélyebben megismerni a nagy alkotók önismeretén keresztül. A kor átlagembere — nemcsak nálunk, hanem Európaszerte — a művészettől álmodot és mesét várt, valami exotikumot, légi ösvényt, mely elvezet napjainak kellemes, de szín- és eksztázismentes tájairól. Így virágzik fel ebben az időben az új történelmi romantika, mely a múlt merészebb életével ábrándoztatja el az olvasót. Ez a kor a historizmus fénykora. Építészetiében lemond minden olyan törekvéstről, mely önmagát fejezi ki és régebbi korok stílusaiban épít. Az irodalmat e lépik a balladák, ez a különös, mesterkélt műfaj, melyben sok mindent ki lehet fejezni, de a modern ember életérzését semmiképpen. A legnagyobb birodalom udvari költője, Tennyson: a költő a valóság elől az ősi mondák Szent Gráljához menekül.

A magyar Szent Grál Rákóczi zászlója volt, Pro Patria et Libertate; a magyar A valón Rodostó, és Rákóczi a magyar Arthus király. Minálunk a kuruc költészet jelentette a történelmi romantikának azt a tetőfokát, amit Angliában Tennyson Királyidilljei, Franciaországban Hugo és a Századok Legendái, Németországban Wagner Richárd. Különösen amikor megtalálták a tárogatót és a kuruc dalok zenéjét, e versek a zene szárnyán járták be az egész országot és me'ankólikus varázsuknak senki sem tudott ellenállni.

Népszerűségük visszatükröződik az irodalomtörténetírók róluk alkotott véleményén is.

Arany László akadémiai székfoglalójában («A magyar politikai költészet-ről») már 1874-ben részletesen foglalkozik velük. Egyébként Hübele Balázs alkotója, a kor legkritikusabb elméje, a kuruc költészetet is fenntartással fogadja, azzal a fenntartással, melyet az utókor sok tekintetben igazolt.⁸

Sokkal több elragadtatással, bár a tudományos író hangfogóján keresztül, nyilatkozik Ferenczi Zoltán⁹ hat évvel később. Felhívja a figyelmet a kuruc költemények akkori aktualitására: «a mai idők eseményei sem nyomhatják el — mondja — korántsem az érdeklődést s a rokonszenv vallomásait oly művek iránt, melyek történelmünk egyes nagy eseményeiről bizonyos túlzással vannak írva. Vagy tán oly erősen boldogok vagyunk-e? Nem gondolnám.»

Kis Sándor tanulmányt írt a kurucvilág költészetéről¹⁰ és Bodnár Zsigmond irodalomtörténetében részletesen ismertette a fontosabb műveket.¹¹ Kiss Ferenc tanulmányában: «A kuruc költészet protestáns szempontból,¹²» ebből a külön szemszögből tette vizsgálat tárgyává a költeményeket.

A Beöthy Zsolt és Badics Ferenc által szerkesztett milleniumi «Magyar Irodalom Története»-ben¹³ Badics Ferenc külön fejezetet szentelt a kuruc költészetnek.

Behatóan foglalkozik a kuruc költészettel Horváth Cyrill is «A régi magyar irodalom története»-ben.¹⁴

Thaly Kálmán munkásságát folytatta Baros Gyula, ki 1903-ban és 1904-ben közrebocsátotta azokat a radványi könyvtárban őrzött versgyűjteményeket, melyekből már Thaly is merített a Tanulmányok függelékében,¹⁵ továbbá Rugonfalvi Kiss István¹⁶, szövegközléseivel.

Az 1906-os esztendőben a kuruc világért való lelkesedés és egyben Thaly Kálmán életműve elérte apotheozisát azáltal, hogy országos ünnepek keretében hazahozták Rákóczi Ferencnek és bujdosótársainak hamvait. A Kisfaludy-Társaság ünnepélyes ülésén Beöthy Zsolt elnöki megnyitójában méltatta a kurucvilág költészetét.¹⁷ Irodalomtörténetünk e nagy mestere a kuruc költészetben is saját irodalomszemléletének a kiváló igazolását látta: «Annak a nagy tanúságtételnek, melyet irodalmunknak egész életfolyása, elejétől végig, valamennyi mozzanatában arra nézve vall, hogy a magyar politika és a magyar költészet mindenha a legbensőbb, a legszorosabb kapcsolatban van: ennek a nagy tanúságtételnek talán a legszószólbóbb bizonyysága éppen a kurucvilág költészeté».

Ugyancsak 1906-ban jelent meg az első bölcsészdoktori disszertáció a kurucköltészetéről, Bajza Józsefé.¹⁸

A további költemények után kutatók buzgalma sem apadt el,¹⁹ sőt folyik napjainkig,²⁰ bár Thaly Kálmán után meglehetősen kevés kuruc költemény maradt felfedezetlenül.

A KURUC BALLADÁK PROBLÉMÁJA.

A Thaly által közrebocsátott költemények közül népszerűsége messze kimagaslottak azok a balladaszerű alkotások, melyek a romantikus művészet-szemlélet által követelt spontán közvetlenséggel állították a hallgató elé a harcok korát. Megvolt bennük a régi magyar nyelv ellenállhatatlan ízessége

és az a rapszodikus, ugrásszerű elbeszélőmód, melyet Herder óta a népballada legfőbb szépségének tekintenek.

Idővel éppen ezeket a balladákat vette bonckése alá a kérlelhetetlen filológiai kritika. Thaly Kálmán 1909-ben halt meg. Halála után három évvel indult meg a bevallott kételkedés a kuruc balladák eredetiségében.

Eckhardt Sándor²¹ volt az első, aki felhívta a figyelmet egy valószínűtlennek látszó szövegegyezésre, a Csinom Palkónak és Apáthi Ferenc feddő-énekének egy-egy szakasza közt. «Vagy talán Thaly Kálmán szövegközlésében volna hiba?» — veti fel elsőnek a kérdést.

Egy évvel később azután megindult kétfelől is a rendszeres támadás. Riedl Frigyes és Tolnai Vilmos körülbelül egyidőben győződtek meg róla, hogy a kuruc balladák nem egykorú szerzemények. «Prioritási igényekről nem lehet szó, — írja erre vonatkozólag Riedl Frigyes²² — midőn Tolnai kitűnő cikkét olvastam, úgy éreztem magam, mint egy alagúti munkás, ki, midőn az egyik irányban dolgozik, hallja a másik irányból közeledő munkás csákánycsapásait.»

Tolnai Vilmos tanulmánya előbb látott napvilágot.²³ Tolnai Vilmos ebben az első cikkében még nem mondta ki, hogy kételkedik a balladák eredetiségében, csak a szövegközlést tartja pontatlannak. Rámutatott, hogy a Bujdosó Rákóczi lelőhelyének Thafy által adott megjelölése mennyire bizonytalan és kifejtette az Esztergom megvételére vonatkozó kételyeit: nevezetesen az egyezést Arany János Török Bálintjával, néhány szónak későbbi eredetét és főképp, hogy a kuruc vitézek süvegében összehordott sátdomb olyan folklóreisztikus mozzanat, melyet Thaly valószínűleg Thierry művéből merített. Ezek alapján sürgette a kuruc költemények szövegkritikai kiadását.

Ezután jelent meg Riedl Frigyes nagy tanulmánya, «A kuruc balladák».²⁴ Riedl tíz Thaly által kiadott költeményről határozottan úgy véli, hogy «egészükben vagy lényeges alkotórészükben Thaly Kálmán szerzeményei». Az a körülmény, mely előtte ezeket a műveket gyanúsakká tette, a túlságosan művésziesség kivitelvölt. «Az ódon, az archaikus elemek, éppúgy mint a népiesek, kiszámított műgonddal vannak elhelyezve; mint a jeles festő művén a fény és árny». Riedl érvei arra vonatkozóan, hogy a kijelölt balladákat Thaly Kálmán szerezte, a következők:

1. Thaly maga is költő volt, mégpedig tehetséges költő. Fiatalkori verseiben még külön-külön lelhető meg az a három összetevő, melynek eredője a tíz kuruc ballada: a népballadák utánzása, a Rákóczi-kultusz és az álarcos, más szerző szájába adott költemények kedvelése. Idősebb korában azután gyűjteményt adott ki saját, kurucos modorban írt költeményeiből, Kurucvilág címen.

2. A kijelölt balladák messzemenően egyeznek egymással, csak egy költő művei lehetnek.

3. Azonkívül egyezéseket mutatnak fel újabbkori költők, nevezetesen Arany János és Petőfi Sándor költeményeivel.

4. Egyezéseket mutatnak fel Thaly Kálmán saját költeményeivel.
5. Egyezéseket mutatnak fel a Thaly Kálmán által összegyűjtött kuruc-kori költemény ékkel.
6. Egyezéseket mutatnak fel Thaly Kálmán olvasmányaival,
7. és történeti műveivel.
8. Az Esztergom megvételéről szóló ballada annyira nem egyezik a történelmi valósággal, hogy szemtanú nem írhatta.
9. A kijelölt balladák eredőhelyei teljesen bizonytalanok, kéziratukat nem lehet ott megtalálni, ahol Thaly Kálmán szerint lenniük kellene.
10. Utal hasonló külföldi jelenségekre.

Riedl mindazonáltal nem akarja kisebbiteni sem Thaly Kálmán jelentőségét, sem a balladák művészi szépségét. Thaly Kálmán szerinte csodálatos beleérző tehetség volt, «utánozhatatlan utánzóképeséggel». Függelékkeppen az egyes balladák rendszeres vizsgálatát adja.

Riedl tanulmánya az utolsó szó, a Roma locuta erejével hat. Aki a tanulmány olvasása után olvassa el a Riedl által kijelölt verseket, az előtt három dolog nyilvánvaló: 1. hogy ezek a versek feltűnően hasonlítanak egymásra, mindannyiukon egyetlenegy erős költői egyéniség keze nyoma érződik. 2. Hogy ezek a versek feltűnően nem hasonlítanak a régi magyar költészet emlékeihez. 3. Hogy olyan ember írhatta őket, ki versízlését Arany János költészetén nevelte, ki azt tartja szépnek, amit Arany János tartott annak.

Mert mindez nyilvánvaló, csak még meghatóbb azoknak a hűsége és macacssága, aki mégis a balladák eredetiségének a védelmére siettek.

Kevéssel Riedl tanulmányának a megjelenése után a sárospataki kollégium három tudós tanára, Harsányi István, Gulyás József és Simonfi János cikksorozatot indított meg a Sárospataki Református Lapokban, hogy megcáfolja Tolnai és Riedl érveit.^{2c} Ezek a cikkek később kiegészítve könyvalakban is megjelentek.^{2c}

Harsányi, Gulyás és Simonfi módszerükre vonatkozóan azzal a hasonlaltal élnek, hogy aki ki akar irtani egy erdőt, egyenkint kell, hogy kivágja a fákat. Ezért innen is, onnan is kiragadva egyet Riedl érvei közül, igyekeznek megcáfolni azt. De a módszer és a hasonlat nem helytálló. A kuruc balladák ugyan nem kuruc balladák, de nem is egy erdő fái. A probléma inkább olyan, mint a hétfejű sárkány: ha hat fejét le is vágják, a hetedikkel még mindig kényelmesen meg tud enni egy embert. Ha Harsányi és Gulyás meg is cáfolják Riedl kilencvenkilenc állítását, a századik egymagában elég, hogy valamennyi balladát gyanússá tegye.

A sárospataki tudósok egyébként nem igen érintették Riedl legmeggyőzőbb érveit, a stíluskritikai érveket és az elveszett kéziratok ügyét elintézték azzal, hogy elveszett már más kézirat is. Az újabb költőkkel való egyezésekre vonatkozóan azt mondták, hogy az újabb költők is a népdalból merítettek, mint a kuruc balladák, innen ered a hasonlóság.

Teljes energiával bocsátkoztak bele Riedl nyelvészeti érveinek a cáfolá-

sába. Azokról a szavakról, melyekről Riedl azt állította, hogy a kuruckorban még nem használták őket, kimutatták, hogy igenis előfordultak; azokról a szavakról, melyeket Riedl Thaly régi magyar olvasmányából származtatott, kimutatták, hogy máshol is előfordulnak, mint a Riedl által megadott helyen.

A nyelvészeti vita által tulajdonképpen az egész vitatkozás hamis ösvényre terelődött. Amint Király György²⁷ kimutatta, a logikai botlást maga Riedl Frigyes követte el. Riedl ugyanis a nyelvészeti kérdésben a következőképpen érvelt: ha a vitás kuruc balladáknak egy szava nem fordul elő a régiségben, nyilvánvaló, hogy a verset csak újabkori költő írhatta, ha a balladáknak egy szava előfordult a régiségben, nyilvánvaló, hogy Thaly onnan merítette. Ezzel a módszerrel minden régi költeményről be lehet bizonyítani, hogy Thaly költötte. Ennek következtében a sárospatakiak cáfolatai sem bizonyítanak mást, mint hogy a költeményeket írhatta más is, nemcsak Thaly.

A Riedl tanulmányát követő években a kérdéshez még számosan hozzászóltak; a sárospatakiak folytatták a védelmet, mások viszont Riedl álláspontját támasztották alá. Így Vértes Sándor²⁸ rámutat, hogy a Bujdosó Rákóczi c. költemény Thaly által megjelölt két népi változata közül az egyik egészen más, mint a Thaly által közölt, a másikat pedig nem lehet feltalálni.

Harsányi István és Gulyás József további érvelései az Ethnográfia c. folyóiratban jelentek meg 1914 és 1917 közt. A nyelvészeti vitán kívül legfontosabb eredményük az volt, hogy megtalálták Thaly egyik kéziratos másolatát.²⁹ Ez a kézirat a Bujdosó Rákóczi szövegét tartalmazza, a megjelentektől eltérő változatban. Szerintük ezt Thaly egy eredeti kéziratról másolta le. Weber Arthur³⁰ azonban valószínűvé tette, hogy ez a Thaly-féle kézirat nem valami eredeti szöveg másolata, hanem idézetgyűjtemény Thalynek 1892. május 23-án Munkácson tartott előadásához.

Riedl Frigyes.

A Tolnai—Riedl által elfoglalt álláspontot még többen alátámasztották érveikkel, így Fehérváry Dezső,³¹ Komlós Aladár,³² László Zsigmond, aki a Sievers-féle átlaghangmagasság elméletével vizsgálta meg a kérdést.³³ Horváth János jellemző példát hozott fel Thaly szövegközléseinek megbízhatatlanságára: Thury György énekét Thaly száz évvel korábbra keltezte.³⁴ Király György³⁵ lélektani oldalról közelítette meg a problémát és Thaly Kálmán politikai fanatizmusában, Rákócziért való rajongásában vélte felfedezni «hamisításainak» (ő az egyetlen, aki így nevezi Thaly cselekedetét) az indítékát. A balladák nem-eredetisége mellett szerinte a nyelvi bizonyítékok mit sem mondanak, legfőbb érv az irodalomtörténeti: ha fel is tesszük, hogy hirtelen ilyen magasra lendült a magyar verselés, mint a kuruc balladákban, miért nem fejlődött tovább? Miért maradt teljesen követők nélkül? Király György csak a Bujdosó Rákóczi-ról, Esztergom megvételeéről és az Ocskai-balladáról állítja határozottan, hogy Thaly művei, a többiek csak gyanúsak. Szerinte a Thaly által írt balladák művészi értékéhez is szó fér: csak azért látszanak szépeknek, mert régieknek tulajdonítjuk őket — ha elvesztik a régiség varázsát, hatásuk is megszűnik.

Maguk a probléma felvetői is hozzászóltak még a kérdéshez. Tolnai Vilmos 1914-ben válaszolva Harsányinak és Gulyásnak,³⁰ felhívja a figyelmet arra, hogy a kérdéses balladák másolatát nem lehet megtalálni Thaly írásai között sem, hogy ezeknek nincsenek variánsaik, mint az eredeti költeményeknek, és hogy nincsenek tájzólásban írva, mint az eredeti költemények. Riedl Frigyes 1918-ban³⁷ írt cikkében valószínűtlennek tartja, hogy elkallódtak a Thalynak beküldött másolatokat kísérő levelek, hiszen Thaly, amint hagyatékából kitűnik, a teljesen érdektelen leveleket is gondnal megőrizte. Tolnai Vilmos még a «sátordomb» problémájához is hozzászólt³⁸ és 1921-ben összefoglalóan írt az egész vitáról.³⁹ Itt említi meg, hogy a Vitézi Énekeket megjelenésükkor egyedül Arany János Koszorúja méltatta behatóbban. A cikket Toldy Ferenc írta és Szilágyi István is közölt helyreigazító megjegyzéseket.⁴⁰ Arany János ugyanott közreadta a fiatal Thaly önértetes választát is.⁴¹ Toldy többek közt kifejezi kételkedését, hogy volnának történelmi népballadáink és a V. É.-ben közölt versek népi eredetét is tagadja. Tolnai szerint ez a bírálathat indíthatta Thalyt arra, hogy maga pótolja irodalmunk hiányait és történelmi népballadákat költson. Azóta a Tolnai—Riedl álláspont részéről csak Kardos Fajos szólalt fel,⁴² rámutatva az Ocskai-ballada valószínű mintájára.

A Thaly-versek eredetiségét védelmezte nyelvészeti alapon Réthey Prikkel Marián,⁴³ két kis cikkében. Márki Sándor Thaly Kálmánról mondott akadémiai emlékbeszédében azt hangoztatta, hogy Thaly Kálmán jellemével nem egyeztethető össze Tolnai és Riedl álláspontja.⁴⁴ Ugyanezt mondja még több nyomtatékkal Thaly Kálmán életrajzírója, vitéz Veszprémy Dezső,⁴⁵ aki külön röpiratot is adott ki Thaly Kálmán védelmére.⁴⁶ Legutóbb egy bölcsészdoktori disszertáció foglalkozott Thaly Kálmán költői munkásságával: Borbély Margit.⁴⁷

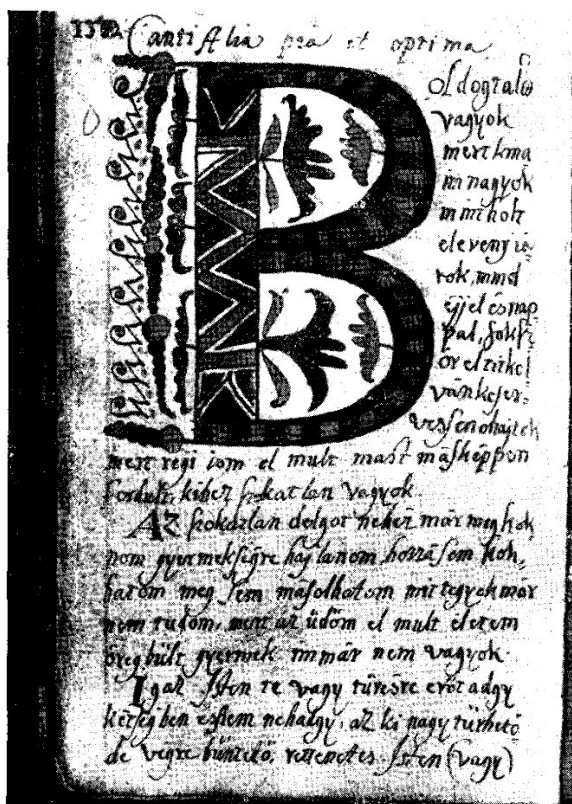
A KURUC KÖLTÉSZET IRODALOMTÖRTÉNETI JELENTŐSÉGE.

Ha a kuruc költészet emlékeiből most már el is hagyjuk a tudósok által Thalynak tulajdonított és a kétes műveket, a maradék még mindig igen fontos részét teszi régi irodalmunknak, terjedelménél és művészi értékénél fogva.

A művészi értékelésnél természetesen el kell mellőznünk a «népi eredet» amúgyis bizonytalan mozzanatát és a ballada-formának kijáró múlt századi tiszteletet. A hiteles kuruc költeményeket nem egyszerű közvitéz-
 zek szerezték a tábor-tűz mellett, hanem olyanfajta emberek, akik históriás énekeinket és vallásos énekköltészetünket szerezték: lelkészek, tanítók, kismemesek. A szerzőknek általában volt bizonyos irodalmi kultúrájuk, a mint a versekben található sok antik és bibliai elem tanúsítja. Ők sem vonták ki magukat a barok-kor általános ízlése alól, igyekeztek verseiket mitológiával és bibliai példákkal feldíszíteni, mint úgyszólván mindenki abban az időben.

Ballada a hiteles költemények igen akad, amint azt Toldy Ferenc előre sejtette.

Irodalomtörténeti helyzetét tekintve, a kuruc költészet az előző két század históriás énekköltészetének és protestáns vallásos lírájának egyenes folytatója és betetőzője. Megleljük bennük a XVI—XVII. századi költészet valamennyi jellegzetes vonását. Átvonul rajtuk is valami különös fájdalmas hang, monoton és vigasztalan bánat, melyet a nagy történelmi századok alaphangjának lehetne tekinteni. Ezt az alaphangot, mely oly egységessé teszi a régi

A Szencsey-daloskönyv egy oldala.

magyar költészetet, talán leginkább az állandó Istenre vonatkozás jellemzi. Minden szenvedés Istentől jön és Istenhez vezet, a panaszkodók Istenhez panaszkodnak, a reménykedők Istenben reménykednek.

*Rólam el ne felejtkezzél,
Ha meghalok, te temess el;
Akárki bánjon testemmel —
De csak te bírsz én lelkeimmel.*

Így énekel a bujdosó kuruc.⁴⁹

Ebben az időben vallásosság és hazaszeretet egyazon dolog voltak még, más-más oldalról tekintve. A felkelők hazájukért és vallásuk szabadságáért keltek fel, éppúgy, mint ahogy a török ellen hadakozók országukért és a Krisztusért ontották véréket. Nem lehet megmondani, melyik volt fontosabb, mert ha beleéljük magunkat az akkori emberek lelkivilágába, ráeszmélünk, hogy a kettő mennyire egyet jelentett. Ezen a ponton is erősen elválnak a hiteles kuruc költemények az utólag költöttektől: ez utóbbiak minden művészi szempontból jobbak és költőibbek a régieknél, de hiányzik belőlük az áhítat, az Istenhez menekülő szomorúság tartalmi mélysége.

Külön csoportot alkotnak a hiteles bujdosóénekek, (Mit búsulsz kenyeres, Egy bujdosó szegénylegény stb.) Ezek a versek nemcsak költői értékükre nézve tartoznak régiségünk legbecsesebb emlékei közé, hanem valahogy a magyar-nak nemzeti sajátosságait is olyan mértékben fejezik ki, mint nagyon kevés más költemény. Szinte azt lehetne mondani, ezekben a versekben talál legtisztább kifejezésre a magyar jellegzetes állásfoglalása a sorsával szemben. Dacosan menekülni az ellenséges valóság elől, lemondani mindentről, hogy megőrizzük függetlenségünket, tudomásul venni és vállatvonva vállalni a nyomorúságot büszkeségünkért: örök magyar vonás. A bujdosóversek keserű humora, öngyötrő naturalizmusa a nyomorúság leltározásában, fojtott szomorúsága, sőt kétségbeesése: ezeket a verseket hangulatilag Arany János szomszédságába hozzák. A bujdosás a régi, ismeretlen magyar költőkből a legmélyebb és legotthonibb hangokat csendítette ki. Egy kiváló fiatal tudósunk, ki elsőnek kísérelte meg a magyarság tudományos karakterológiai leírását, a bujdosóban látja a magyar fajta legjellegzetesebb, szimbolikus képviselőjét és a magyart, mint «bujdosót», állítja szembe a némettel, a «vándorral».⁵⁰ A bujdosókép teljességéhez hozzátartozik az is, hogy a versek szegénylegénye a legelhagyatottabb állapotban sem reménytelen. Mindene elrongyolódott, mindenki elhagyta, otthona a kerek földön nincsen, de él benne valami megokolhatatlan bizodalom, mely átsegíti minden veszedelmen:

*Talám az idő megfordul,
Az jó szerencse megmozdul,
Katona-csillag felderül,
Zabot akkor ő nem koldul.*

Vagy:

*Mit búsulsz kenyeres, midőn semmid nincsen?
Jó az Isten, jót ad — légy jó reménységben!
Fönylik az idő majd az gyöngé fűre,
Hová két szemünk lát, elbujdosunk ketten.*

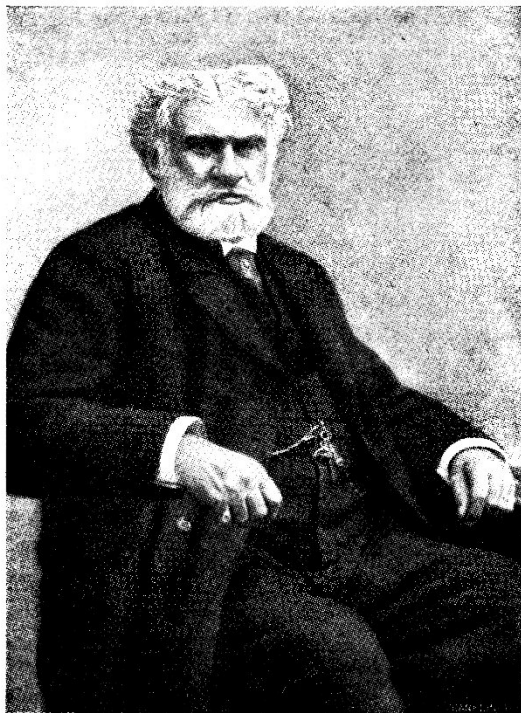
Reménykedés ez a reményen túl, az «és mégis» lélekállapota, különös lelki fordulat, mellyel gyakran találkozunk a magyar költészetben, éppen a legnagyobbak alkotásaiban.

Ilyképpen bízik a Török Áfium Zrínyije, miután a magyarság minden gyengeségét felpanaszolta, mégis a magyar kar nemzetmentő erejében, így fordul derűbe Vörösmarty költészetében a Keserű pohár és a Vén cigány és legfőképp ilyen bizalom ad meglepő véget a sors-érzetünket legteljesebben kifejező műnek, Az Ember Tragédiájának. Talán nem túlzás, ha azt gondoljuk, hogy ez az «és mégis», ez az irracionális (és a történelem által annyiszor igazolt) bizalom olyankor, amikor racionális gondolkozás szerint fel kellene adni a harcot, a magyar szellem egyik legjellemzőbb vonása.

Közös fogyatékosága a kuruc költeményeknek a kompozíció hiánya. Ebben a hibában régiségünknek úgy-szólván valamennyi költőjével

toznak, az egy Zrínyit véve ki. A kompozíciós érzékhez, a kevés szóval sokat mondáshoz, úgy látszik, nem elég az irodalmi műveltség, bizonyos társadalmi kultúra kell hozzá. Komponálni az tud, aki le tud mondani a saját gondolatairól a közönség kedvéért. Nem véletlen, hogy a kompozíció iránt való érzék először és legteljesebb mértékben a franciáknál fejlődött ki.

A terjengősség következménye, hogy a kuruc költemények olvasójának versszakok rengetegjén, sőt a Thaly-féle gyűjtemények egész költeményein minden gyönyörűség nélkül kell keresztülhaladnia, míg egy-egy szép versszakra akad, mely ódon erejével és melankolikus egyszerűségével kárpótolja a fáradsalmakért.

Thaly Kálmán.

osz-

A «KURUCOS» KÖLTEMÉNYEK.

A kritika és a közönség a maguk idejében nagy lelkesedéssel fogadta a később Thalynak tulajdonított kuruc költeményeket. Országszerte elterjedtek és népszerűségük mindmáig tart. Kérdés, mennyiben kell a kritikusknak megváltoztatnia értékítéletét, ha ezek a versek nem eredetiek?

Riedl Frigyes nagy felfedezése után sem vonta kétségbe a költemények értékét. A vers nem váltó, mondja, értéke nem az aláírotól függ.⁵¹ «A balladák valódiak, amennyiben a költészet bennük valódi, színarany» A legtöbb kritikusknak ugyanez az álláspontja. Tankönyveink Thaly Kálmánt a múlt század nagy költői közt emlegetik. Egyedül Király György⁵² mondta, a felfedezés első izgalmasában, hogy a Thaly-versek elvesztik szépségüket, ha tudjuk, hogy nem régiak.

Király György felfogását a versek nem csökkenő népszerűsége és hatása cáfolja. E versek maradandóságának többféle oka is van. Mindenekelőtt tisztában kell lennünk, hogy Thaly, ha maga is írta őket, igen nagy mértékben merített a valóságos kuruc költeményekből. Egy-egy verstörödésk megindította a képzeletét, tulajdonképpen nem is annyira írta, mint kiegészítette ezeket a költeményeket. Az általa felhasznált sorok az eredeti költeményben igen sokszor elvesznek az egykorú terjengősség ingoványában. Thaly kiemelte őket, megfelelő foglalatra helyezte, mint a drágaköveket, és ilymód megmentette a magyar költészet számára. Verseit úgy lehet tekinteni, mint a kuruc költészet florilegiumát.

Belevitt azonkívül költeményeibe egy olyan elemet, ami az eredetiekből sajnálatosan hiányzott: a kompozíciót. Arany János művészetén nevelt ízlésével a kuruc költeményeket a ballada tömörített, kihagyásos, elsősorban kompozíciós értékekkel ható formájába sűrítette és ezzel közelebb hozta őket nemcsak a balladákért rajongó múlt századi, hanem a tömör tárgyilagosságot becsülő mai olvasóhoz is.

De belevitte kuruc verseibe az önnön magas feszültségű vérmérsékletét is. A Thaly-féle kuruc versek legfőbb ismertetőjele a drámaiság, ha ugyan nem lehetne színpadiasságnak nevezni. A versek kis drámai jelenetekre oszlanak, mint Arany János balladáiban, bennük is sok a párbeszéd, a felkiáltás és körülöttük a rövid, plasztikus díszletjelzés. Azonkívül van bennük valami tablószerű, valami színpadiasan hatástkereső öncélúan dekoratív mozzanat, Thaly Vctor Hugóval rokon történelmi képzeletének a megnyilatkozása:

*Hasad az szép hajnal, piros az hegyoldal . . .
Esztergom várában Rákóczi felnyargal.*

*Esztergom utcáin szikrát hány patkója,
Esztergom bástyáin lobog a zászlója . . .*

Az Ocskay-balladát elejétől végig lehetne idézni, mint ennek a színpadiaságnak a példáját. Ezt a verset csak olyan ember szerezhette, aki színházba járt és szerette a drámairodalmat.

Többször felmerült az a kérdés, hogy vajjon Thaly, aki kuruc balladáival ilyen kiváló költőnek bizonyult, miért nem keltett nagyobb feltűnést saját neve alatt megjelent verseivel? Vajjon a saját nevével megjelent versek eléggé jók-e ahhoz, hogy fel lehessen telezni, hogy ő írta a nagyszerű kuruc balladákat?

Thaly Kálmánnak, saját nevével ellátva, hat verseskötete jelent meg: Ne bánts d a magyart! 1857, Zengő liget, 1859, Kárpáti kürt, 1860, Székely kürt, 1861, Szabadság hajnala, 1861, és a Kurucvilág, 1903.

Hat kötete közül ötöt egyetemi hallgató korában írt. A hatodik és utolsó kötet gyűjtemény, melybe felvette régebbi kötetekben és később elszórva, hírlapokban és folyóiratokban megjelent kuructárgyú költeményeit.

Fiatalkori versei jól iskolázott, de jelentéktelen tehetségű költő munkái. Nincs bennük semmi, ami felül emelkednék a kor epigon-jellegű, átlagos verstermelésén.

Sokkal magasabbrendűek a Kurucvilág c. kötetbe foglalt versek. A tárgy iránt való lelkesedés átható és érces páthoszt ad Thalynak, valahányszor Thökölyről vag}' Rákóczi-ról ír. De általában ezek a versek sem tartoznak irodalmunk nagyobb értékei közé.

De találunk a Kurucvilágban egy-két archaizáló költeményt is. A bevezetésben külön utal ezekre: «Ezen gyűjteményem anyagának összehordása s közzététele idejében a kuruc versekkel sokat-sokat, nagy szeretettel és a legbehatóbban foglalkoztam — egészen beleéltem maçam a kuruc költészet

A Szencsey-dalokkönyv egy oldala.

szellemébe és modorába; a mire önkéntelenül is, mintegy ösztönszerűleg kedvet kaptam a nevezett korszak szabadságharcai — legalább egyes, regényesebb vonatkozású — mozzanatainak költői alakú verses feldolgozására a magam részéről, az eredeti kuruc énekek, balladák, dalok mintájára». ⁵²

Ez a vallomás mintegy bevezetése lehetne az Adalékok és a Tanulmányok Thaly-féle balladáinak is. És valóban a Kurucvilágban több költemény van, mely bátran helyet foglalhatna az Adalékokban vagy a Tanulmányokban is. Így mindjárt az első vers, a «Bujdosó éneke, 1672. Régies modorban.» továbbá «Petröczy István bujdosó éneke, 1699. Régies,

Balassa-versszakokban.»

A
«Béri Balogh Ádám» c. vers-
ben nemcsak Balogh Ádámot,
a balladák hőst, Thaly leg-
kedvesebb táb rnokát látjuk
vizont, hanem a balladák szá-
mos motívumát is. A kezdet-
legesebben archaizáló versek
közé tartozik az a «Thököli
bujdosó híve, 1697», melyről
Thaly jegyzetben közli, ⁵³ hogy
ez volt az első archaizáló
verse. Megjelenése után Eötvös
József báró felkereste a szer-
kesztőségben, hogy versét meg-
dicsérje. «Jó részben az ő lelke-
sítő buzdításának eredményei
későbbi kuruc balladáim»,
mondja Thaly.
A mondottak alapján vi-
lágos: Thaly költői tehetsége
csak egy sajátos irányban mű-
ködött, géniusza csak az ar-

Endrödi Sándor.

Egyébként másodrangú költő volt, de ebben a műfajban csodálatos, utólérhetetlen tehetség, az «utánzás Shakespeare»-je, amint egyik elemzője mondja. ⁵⁴

Ha semmi más oka nem lett volna, hogy megírja az ál-kuruc balladákat, elég ok már az is, hogy ehhez volt tehetsége és vétkezett volna, ha tehetségét elfojtja a magában. Sajátos tehetsége részben azt is megmagyarázza, miért nem adta ki legjobb műveit a saját nevéen? Mert az utánzat tökéletességének éppen az a legbiztosabb ismérve, hogy az emberek elhiszik, hogy eredeti művel állnak szemben. Eötvös dicsérete ébreszthette rá az ifjú Thalyt igazi tehetségére. Ettől kezdve költői fejlődésének útiránya meg volt szabva.

Thalynak nincs szüksége erkölcsi védelmezőkre, jellemére nem hull

semmi árny cselekedetéből, ellenkezőleg, a nemes önfeláldozás példájának lehet tekinteni. Thalyt nem vezette anyagi érdek vagy feltűnési vágy, mint az Osszián-író Macpherson, kit Riedl óta gyakran emlegetnek vele összefüggésben. Őt a legmagasabb indítékok ösztönözték.

Így elsősorban Rákóczi fejedelem iránt érzett rajongása. Hosszú életének minden cselekedetével és alkotásával Rákóczi emlékét igyekezett beleégetni kortársainak tudatába és Rákóczi korának nagyszerűségét példaként felmutatni a «puhaságra serényebb» utódok előtt. Politikai eszméit is akarta szolgálni és szolgálta is ezekkel a költeményekkel: tüzes szó-zenéjünkkel fel akarta harsogni a nemzetet közönyből és lelkesíteni akarta az Ausztria elleni sokszázados harc folytatására.

És valamiképpen neki jogában is állt kuruc költeményeket írni. Két kuruc vezér ivadéka volt; egész életét olyan odaadással szentelte a fejedelem szolgálatának, mint egykor Mikes Kelemen, csak-hogy több temperamentummal. Tanulmányai során oly mélyen beleélte magát a Rákóczi-korba, hogy a századok választófalai leomoltak, a múlt elevenné vált és szelleme benne öltött formát.

Thaly Kálmán gyűjteményei nemcsak a közönség körében nyerték el megérdemelt népszerűségüket, hanem a költőkre sem maradtak hatás nélkül. A kuruckorért, kurucos motívumokért való általános lelkesedés a költőket is megihlette, hogy próbát tegyenek a Thaly által oly sikerrel művelt hangnemben.

Thaly tanítványai közül kiemelkedik Endrődi Sándor, aki Kuruc nóták címen 1896-ban egész kötetnyi kuruc modorban írt költeményt adott ki. A kötet ajánlása Thaly Kálmánnak, «a kurucidők fáradhatatlan bűvárának» szól. Előljáró beszédében így jelöli meg a könyv célját: «Korrajzot akartam írni dalokban, lehetőleg a régi kuruc énekek motívumai alapján, mely törekvésemről bőven számot adnak a kötetem végén álló jegyzetek.»

Endrődi Sándor kötete számos, igen értékes darabot tartalmaz és kitűnően kifejezi a századvég multakért lelkesedő, historizáló közszellemét. Egyi: másik költeménye (Liliomszál, Gyöngye violának . . .) máig sem vesztette el népszerűségét és az igazi és nem-igazi kuruc költeményekkel együtt

szerepel a köztudatban, ami a legbiztosabb jele annak, hogy Endrődi sem maradt nagyon messze mestere mögött az utána-érzés, utána-költés művészetében.

Endrődi kötetének legtöbb költeménye egy-egy kuruc költemény motívumán épül fel; azt lehetne mondani, változatok a Thaly által megzendített húrón. A kötetben viszontlátjuk a kuruc költészet legszebb sorait, Endrődi által kiegészítve, Ez a kiegészítés nem mindig sikerül teljesen. Az igazán szép kuruc költemények sokkal szebbek, mint az Endrődi-féle változat. A kuruc sor az utánköltő művében elveszti az erejét, mint egy túlhígított oldatban. A Tyukodi pajtás mázsás súlyú versszakaszaiból pl. ilyen kedélyes és negélyes játék válik Endrődi technikája által:

*Szegény legénynek — Ha torka száraz:
Csak álma juthat — Az áldomáshoz.
Egy rossz fillér — lötyiköl a zsebibe;
Nem egy fillér — De két tallér kell ide!
Szegény legénynek — Olcsó a vére,
Két-három fillér — Egy napra bére.
No, de s e b a j ! — Azt sem igen költi el:
Két pogány közt — Egy hazáért vérzik el.⁵⁵*

Az idézett versből az is kitűnik, mily kevés érzéke volt Endrődinek a kuruc versek csodálatos ritmika ja iránt. Az Endrődivel való összehasonlítás révén kétszeres erővel világol ki Thaly költői ereje: ő felismerte a kuruc versek ritmikus szépségét, az egész magyar költészet megújulását várta ezektől a ritmusoktól ⁵⁶ és a maga kurucos verseiben mindig híven megőrizte egy-egy eredeti kuruc vers ritmusképletét.

Endrődi Sándor a kuruc költészetnek inkább külsőleges vonásait sajátította el: motívumait és tárgyát. Sokkal mélyebben közelítette meg a kuruc költészet lényegét a másik költő, aki magába fogadta termékenyítő hullámzásukat és aki nem kisebb ember, mint Ady Endre. Ady Endre lényétől távol állt az utánköltés, a játékos szerep-költészet; önmagának a megszállottja volt, aki csak önmagáról és az önmaga non exaudita Cethegis hangján írt verseket. Egész munkásságában nincs is más átvett hang, mint néhány francia vers fordítása és a kuruc hangban írt költemények. Kétségtelen, hogy valami mély belső rokonság vonta Adyt a kuruc költemények felé; stílusukban oly otthonosan mozgott, mintha a saját stílusa volna.

Ady nem motívumokat és tárgyakat kapott a kuruc költészettől, hanem a hangnemet és a szellemi tartalmat, vagy inkább a lelki állásfoglalást vette át. A kuruc versek ritmika ját és régies kifejezőmódját mesteri módon összeolvasztotta a maga nehezen meghatározható magyaros ritmusával és a maga zsolnárokon nevelt költői dikciójával. A szellemből pedig azt vette át, ami

lelkével oly mélyen rokon volt: a «bujdosó» szellemet, magyar dac, magyar keserűség, magyar kétségbeesés és irracionális magyar reménykedés lelki állásfoglalását; azt a legmélyebben magyar valamit a kuruc versekben, melyről fentebb megpróbáltunk képet adni.

Ady verseinek Földessy Gyula által kiadott eddig legteljesebb gyűjteménye tizenöt kuruc modorban írt költeményt tartalmaz. A kuruc költemények Ady költői pályájának a vége felé megszorodnak: a fiatal Ady kötetiben mindössze két kuruc vers van, viszont az utolsó és a posthumus kötetben hat, a többi a középső periódusra esik.

A versek szépsége nem egyenlő, aminthogy az Ady-versek értéke általában igen különböző. Ady sokszor mintegy utánozta a saját modorát, és néha a saját kuruc modorát utánozta. De van egynéhány kuruc versei közt, ami lírai költészetünk legjava alkotásai közé tartozik.

Ilyen a két első kuruc verse: Esze Tamás komája és a Bujdosó kuruc rigmusa, ilyen a Sípja régi babonának, melyben a magyar történelem súlyos és tragikus századainak legmélyebb fájdalomossága reszket — ilyen az a Kurucok rgy beszélnek, mely folytatva ott, ahol a Tyukodi pajtás abbahagyta, a «két pogánynál», újra fogalmazza a magyar politikum örök tragédiáját:

*Nekem pajtás, úgyis mindegy,
Farkas esz meg, ördög esz meg,
De megesznek bennünket.⁵⁷*

És kuruc versben mondta ki talán legvégső, leginkább belülről jött mondanivalóját a magyar életről, melyet sokszor vádolt és sokszor panaszkodott költeményeiben, de amelyet mégis mindenekfölött szeretett, a régi magyar költők irracionális, reményentúli reménykedésével:

*Áldott inség; magyar élet,
Világon nincs párod néked,
Nincsen célod, nincsen véged,
Kínhalál az üdvösséged,*

*Elbocsát az anyánk csókja,
Minden rózsánk véres rózsza.
Bénán esünk koporsóba,
De: így éltünk vitézmódra.⁵⁸*

II.

Az alábbiakban adjuk a Thaly Kálmán által kiadott kuruc költemények kritikai jegyzékét. A jegyzékbe nem vettük fel Thaly Adalékjainak valamennyi darabját: nem vettük fel Gyöngyösi István, Koháry István gróf és Petróczy Kata Szidónia költeményeit, minthogy sem szerzőjük személyénél, sem tárgyuknál fogva nem tartoznak a kuruc költemények közé — egyetlen rokonságuk vele az egykorúság. Műfajukra nézve is más összefüggésbe tartoznak: a Balassa Bálint nyomán kifejlődött udvari lírához. Idetartoznak az egyébként kuruc báró Palocsay György és Mikes Kelemen jegyzékünkben fel nem vett versei is. Elhagytuk továbbá a nem verses és a nem magyar nyelvű emlékeket is.

Az egyes darabok minősítésénél: hogy t. i. eredetinek, kétesnek vagy Thaly Kálmán művének tartjuk-e, hogy úgy mondjuk, pesszimiztikusan jártunk el. Ugyanis ha egyszer elfogadjuk, hogy a Riedl által megjelölt tíz költeményt Thaly Kálmán szerezte, kénytelenek vagyunk bizalmatlannak lenni a gyűjtemények minden más darabjával szemben is. Sőt, ha módszeresen gondolkozunk, csak azokat a darabokat tarthatjuk feltétlenül hiteleseknek, amelyeknek fennmaradt és megközelíthető egy Thaly előtti, lehetőleg egykorú kézírata. Ha eg}' versnek nem maradt fenn kézírata és azonkívül található benne valami más mozzanat is, mely eredetiségét kérdésessé teszi, kénytelenek vagyunk az illető költemény eredetiségében kételkedni.

De természetesen a «kétes» jelző a költemények után itt nem csupán udvariassági kifejezés, nem jelenti azt, hogy a költeményt Thaly szerezte, csak egyszerűen azt, hogy eredetisége kétes. A legtöbb ilyen «kétes» költeménnyel kapcsolatban fel lehet tételezni azt is, hogy lappangó kézírata felbukkan és eredetisége bebizonyosodik. Addig azonban kénytelenek vagyunk fenntartással élni.

Más kérdés a keltezés problémája: hogy a Thaly által gyűjteményeibe felvett és kimutathatóan régi költemények vajjon csakugyan a kuruckorból valók-e, vajjon csakugyan összefüggésben vannak-e Thököly és Rákóczi felkelésével. Ezt a problémát, térszűke és a részletkérdések tisztázatlansága miatt, csak éppen hogy érintettük az itt csatolt jegyzékben.

Rákóczi ebédlőszobája Rodostóban. (Edvi Illés Aladár vízfestménye.)

VITÉZI ÉNEKEK.

1. *Oláh Geczi.* (Oh gyönyörű tavaszidő!) I. 213—17.

Részben megvan Erdélyi Jánosnál, de nem teljesen. Thaly nem jelöli meg, hogy honnan vette a többi, pedig az Erdélyinél nem található utolsó strófákkal, a bennük szereplő Buga Jakab névvel bizonyítja, hogy ez a vers Thököly bujdosó szegénylegényeire vonatkozik. A megbízható rész egyike a gyűjtemény legrégibb darabjainak.

2. *Buga Jakab éneke.* (Mit búsulsz kenyeres . . .) I. 218—20.
Szencsey-kódex, 204. 1.

A kéziratban nincs szó Buga Jakabról. Thaly Kálmán Erdélyi Jánost követi, mikor ezt az éneket Buga Jakabbal hozza összefüggésbe, mert a vers egy variánsát Erdélyi ezen a címen közölte. (Népdalok és mondák, I. 198.) L. még 23—26. szám alatt.

3. *Bujdosó éneke.* (Bujdosik, bujdosik szegény árva legém[^].) I. 221—24.
Nemz. Múz. hung, quart. 175. I. és III.
(Jankovich-féle gyűjtemény, XIX. századi másolat.)

A Reménység az embert . . . I. 225—227.

«Eleje a Szencsey György daloskönyvéből ki van szakadva, megvan azonban egy régi ponyvairodalmi nyomtatványon (Nemz. Múz. kézír. oct. 74. nro. 1.)» Ezt a nyomtatványt azóta szétosztották, máshová helyezték és nem lehet megtalálni.

5. *Ideje bujdosásomnak.* I. 263—267.
Nemz. Múz. kézír. hung, quart. 175. II. és III. (L. 3. szám alatt.)

6. *Szegénylegény dala.* (Szegénylegény dolga És keserves gondja.) II. 106—112.
Szencsey-kódex. 69. 1.

ADALÉKOK.

I. KÖTET.

7. *Magyarország romlásáról.* 1670. április 28/ (Tűz-víz között . . . 1—3. 1.)
Thaly szerint Kaboth István jegyzőkönyve tartotta fenn, «mely kézirat jelenleg a M. Tudom. Akadémia történeti bizottságának tulajdonát képezi.» Versmértéke egyezik Szeőke Ambrus indulójával (Jön Kemény — És remény — véle jön.), melyet Thaly itt le is közöl. A Szeőke Ambrus indulójáról Tolnai Vilmos kimutatta,⁵⁹ hogy első közlőjének, gróf Kemény Józsefnek a koholmánya. Változatát I. Tanúim. 354—356. 1.
Kétes.

8. *Kuruc dal Székelyországba.* (Székelyföld mindig zöld.) (6. 1.)

Tolnai Vilmos fentidézett cikkében megállapította,⁶⁰ hogy ezt is-gróf Kemény József szerezte a XIX. század elején.

Nem eredeti.

9. *Papvilág Magyarországon.* (Pilises fejeknek hódúit magyar nemzet.)

(8-13. 1.)

Szencsey-kódex, 183. 1.

10. *Czeplédi István haláláról.* (Jaj néked Istennek hű ecclesiája.) (18—30. 1.)

Nemz. Múz. Hung. oct. 74. nro. 4. Jankovich-gyűjtemény. L., 4. szám alatt.

11. *Kuruc tábori dal.* (Te vagy a legény, Tyukodi pajtás.) (31—33. 1.)

Tárogató-dallama, Thaly szerint, az eredeti szövegtől függetlenül, más-más nótával fennmaradt. Biso három strófáját Balla Károly közölte a «Vasárnapi Újság» 1862-es számában, «politikai okokból» némileg más szöveggel.

A Balla Károly által közölt szöveg így hangzik:

*Te vagy a legény, Tyukodi pajtás,
Nem olyan, mint más, mint Kuczug Balázs,
Teremjen hát országunkban jó bor s áldomás,
Nem egy fillér, de két tallér kell ide pajtás.*

*Szegény legénynek olcsó a vére
És csak két krajcár egy napra a bére,
Ezt sem tudja elkölteni s mégis végtére
Két k i r á l y közt egy hazáért ömlik ki vére.*

*Rajtunk török dúl, rajtunk pogány jár
Tűzzel-vassal pusztul ember és határ,
Ez az istentelen rabló annyi kárt tett már,
Hogy hozzá képest mit sem tett Batu, a tatár.*

Balla Károly közlése sem teljesen megbízható, legalább is nem lehet pontos, a XVIII. században Batu neve nem élt a köztudatban. A további strófákat Thaly szerint Balla Károly később közölte vele, továbbá egy öreg színészhez utasította, aki egy még régebb változatát ismerte.

Kézirata nem maradt fenn. Thaly hivatkozik néhány töredékes variánusra: Erdélyi János, Népdalok, I. 351. (1. Adalékok, I. 36), a második és harmadik strófa kurucmentes változata, a második strófának változata egy későbbi kuruc nótában (Adalékok, II. 329).

Valószínűnek látszik, hogy Thaly erősen átírta az első három strófát, ő javította ki a második strófa utolsó sorát a sokkal hatásosabbra: «két pogány közt egy hazáért omlik ki vére», továbbá a Batu-részt archaikus érzékének megfelelően régiesítette. A vers második felében megnyilvánuló vérszomjasság szintén olyan mozzanat, melyet nem igen lehet feltalálni az eredeti költeményekben: ez a békés XIX. század szülöttének elméleti

harciasága. V. ö. a Thury György nótájának utólagos befejezését:
«Éneklé Thury György vér szomjuzásában.»⁶¹

Nagyon modernnek hangzik ez a sor is:

Tölts kupámba bort — az lölkemnek bort.

A vége egészen jellegzetesen Thalys, feltalálható benne az a színpadias fokozás és lendület, mely a Thalynak tulajdonított balladák legfőbb vonása.

Kétes.

12. *Labanc gúny dal Szeftessy Pál bujdosó vezérről.* (Sok embereket már Űr Isten megvert . . .) (38—41. 1.)

Szencsey-kódex, 270. 1. Klső strófája Erdélyi gyűjteményében is

megvan.

13. *Üldözött protestánsok éneke.* (Uram, Jézus Christus, siess már eljönni.) (45—48. 1.)

Szencsey-kódex, 93. 1.

14. *Rab praedicatorok éneke.* (Oh, Sión leánya. . .) (49—52. 1.)

Szencsey-kódex, 172. 1.

15. *Árván maradt magyar Sión . . .* (54—56. 1.)

Szencsey-kódex, 260. 1.

16. *Protestánsok üldöztetéséről.* (Oh vajha valaki tenger árvájá . . .) (58—65. 1.)

Nemz. Múz. Hung. oct. 74. nro. 4. (L,- 4. szám alatt.)

17. *Gályarabságba hurcolt praedicatorok éneke.* (Panaszolkodhatunk, bizony méltán sírunk . . .) (66—71. 1.)

Szencsey-kódex, 177. 1.

18. *A protestánsok üldözése korából.* (Oh keserves gyászbán öltözött szép hazám.. (72—74. 1.)

Mátray-kódex. (Nemz. Múz. Hung. duod. 42, és nem 44, amint Thaly írja.) A vers száma 44.

19. *Thököly haditanácsa.* (89—105. 1.)

Nemz. Múz. Hung. oct. 69. A «Sebes agynak késő sisak» c. kódex végén, más írással és más tintával, mint a kódex előző darabjai

20. *Labanc gúnyvers Thököly ellen.* (Hallottad-é hírét az új királynak.) (173 — 176. 1.)

Szencsey-kódex, 55. 1.

21. *Zrínyi Ilona és gyermekei.* (220—223. 1.)

(Névnapi köszöntők, melyeket II. Rákóczi Ferenc és nővére mondtak Ilona-napjára.) Kéziratukat Thaly a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-féle vörösvári levéltárban találta, nem maradtak fenn. Minthogy a versekben nincsen semmi, ami Thaly Kálmán tehetségére emlékeztetne, valószínűleg eredetiek.

22. *Most jöttem Erdélyből . . .* (225—226. 1.)

Thaly szerint: «. . . több régi dalgyűjteményben fönmaradt, az Akadémia kézirattárában. Pálóczi Horváth Ádám is följegyzé 1813-ban «ötszáz énekébe», «Nincs maradás» cím alatt, sőt, bár jelentékenyen elváltoztatva, még máig is él a dal egyes verseiben. Lásd és v. ö. a Heckenast-féle Magy. Népdalok és Románcok 153—154. l., továbbá: «Pálóczi népköltemények», összegyűjté és kiadja Pap Gyula. (Sáros-Patak, 1865., 21. l.) Az általunk itt közlött változat azonban ezen újabbak, s eredeti jellegükből kivetkőztetteknel nemcsak hogy sokkal régibb, de egyszerűs mind sokkal becsesebb és teljesebb is. Több ódon följegyzésekből, melyekben némely strófái szintén össze valának zavarva, sikerült így egybeállítanunk vagy mint hisszük: az eredetire vissza vinnünk.»

Thaly e szerint bevallja részleges szerzőségét. A kiváló költemény hangneme rendkívül emlékeztet a Thalynak tulajdonított balladákra.

A Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményében megőrzött dal így szól:

*Most jöttem Erdélyből, Erdély országából,
Három paripával, egy rongyos subával,
Kertre béres, kertre! Barom mellé gulyás!
Nyáj, juh mellé juhász! disznó mellé kondás.*

*Nem vétettem semmit, az ég bizonyágom;
Még sincs maradásom, köztetek lakásom,
Szegény árva fejem nints hová hajtani
Szegény árva fejem nints hová hajtani.*

A palóc nóta pedig így hangzik:

*Elment az én uram
Idegeny országgra.
Levelet iratott
Hogy mennyek utánna.
Nem mének utánna,
Gyászolok szobámba,
Délyig feketébe,
Délután fejrbe,
Estető regvelyig
Rózsaszín selyembe.*

A harmadik dalgyűjteményt (Heckenast, Magyar népdalok és románcok) ezen a címen nem tudom megtalálni. De ebből a két dalból is látható, mi szolgált Thalynek alapul és kiindulásul.

Kétes.

23. *Szegénylegény dala.* (Mit búsulsz kenyeres.) (227—228.)

Szencsey-kódex, 204. l. A Thaly által közölt szöveg azonos a V. É.-ben Buga Jakab éneke címen közölt verssel (I. 218.), kivéve az első szakasz negyedik sorát:

V. É. *Hova két szemünk lát, oda megyünk ketten.*

Ad. *Hova két szemünk lát, elbujdosunk ketten.*

Az utóbbi a helyes.

Ezúttal nem tulajdonítja Buga Jakabnak.

24. *Kapitány Istvánrul.* (Ugyanaz, más változatban.) (230—31. 1.)

Egy strófával hosszabb: az utolsó strófában megnevezi magát a szerző, Kapitány István. Thaly szerint Erdélyi János hátrahagyott kézíratai között található. A kódex a Jankovich-gyűjtemény részét képezte.

25. *Mit búszulsz kenyeres.* (Ugyanaz, más változatban.) (233—234. 1.)

Mindössze hat versszak. Erdélyi János hátrahagyott kézíratai közt (?) és Nemz. Múz. Hung. quart. 173. IV., csekély változással. Ez utóbbi kézirat Jankovich gyűjteménye, XIX. századi másolat.

20. *Buga Jakab éneke.* (Ugyanaz, más változatban.) (235—236. 1.)

Más, sokkal újabbnak ható szöveg, mint a V. E.-ben Buga Jakabnak tulajdonított ének. Egyébként Buga Jakabról ebben sincs szó. Nemz. Múz. Hung. oct. 74. (L. 4. szám alatt.)

27. *Egy bujdosó szegénylegény.* (239—241.)

Szencsey-kódex, 222. 1.

28. *Egy bujdosó szegénylegény . . .* (Ugyanaz, más változatban.) (243—245. I.)

A csíkszentléleki kódexben. (Erre a kódexre vonatkozóan lásd alább, 52. szám alatt.)

29. *Gondviselő édes atyám . . .*

Thaly négy, egymástól kevésbé különböző variánsát közli:

a) (250—254. 1.) a Jankovich-Erdélyi kódexből, melyben a Kapitány István verse található.

b) (255—258. 1.) Nemz. Múz. Hung. quart. 173. VII. Kevés eltérés.

c) (259—261. 1.) Győrszemerei Mészáros-kódex, hét versszakkal rövidebb.

d) (263—265. 1.) Csíkszentléleki kódex, az előbbiektől lényegesen eltérő és rövidebb változat.

30. *Ideje bujdosásomnak . . .* (267—269. 1.)

A versfők szerint Janóczy András műve.

Nemz. Múz. Hung. quart. 175. II. és III. (L. 2. szám alatt.)

31. *Oh szegény magyarság . . .* (270—274. 1.)

Szencsey-kódex, 50. 1.

32. *Tokaji veszedelem.* (Cantio Tokai.) (270—278. 1.)

A következő költemény (33. szám) teljesebb és költőibb változata. Thaly szerint lelőhelye a Mészáros-kódex. Thalyra vallanak az ilyen-fajta versszakok:

*Sírván az Tokajban, jajgatnak Patakban,
Nagy vérontás esek széljei az városban.*

A másik (kétségkívül eredeti) versben kevesebbe költői:

*Jajszó indíttatik kívül az kapuban,
Nagy vérontás esek széjjel az varosban.*

Nem lehetetlen, hogy a Cantio Tokai a Cantio Flebilis Thaly által átjavított változata.

Kétes.

33. *Cantio flebilis de periculo Tokajensi.* (Ugyanaz, más változatban.) (282—284. 1.)

A Szencsey-kódexben, töredékesen, 152. 1.

34. *Rákóczi éneke Bocskayról.* (Vajha Szent Istvánnak . . .) (285. 1.)

Thaly val Révész Imre közölte Sinay Miklós kéziratgyűjteményéből. Thaly közli Révész levelét, melynek értelmében «e Rákóczi versezetet» Sinay Batthyány primás levéltárából másoltatta le. Stílusa alapján késő XVIII. századi versnek lehetne gondolni.

Kétes.

35. *Zokogó sírással sírhatsz magyar nemzet...* (287—296. 1.)

Szencsey-kódex, 232. 1.

II. KÖTET.

36. *A Bakonyban bujdosó fohásza.* (Vigasztalj meg kegyes Isten . . .) (1—4. 1.)

Szencsey-kódex, 62. 1.

27. *A munkácsi harcról.* (Egy szegénylegény volt . . .) (6. 1.)

Thaly Ábray Károly hódmezővásárhelyi tanártól kapta, aki viszont egy vén embertől hallotta ezt a töredéket. Minthogy a vén emberektől kapott versek általában Thaly szerzeményének bizonyultak, ez is *kétes.*

38. *Rákóczi fölkeléséről.* (Bmlékezem szegény Magyarországról.) (8—11. 1.)

Szencsey-kódex, 292. 1.

Thaly szerint «ez egyszerű, természetes, minden mesterkéltég nélküli ének, határozottan népi eredetű». Nem erre vall a köv. két versszak:

*Nemkülönben volt Rákóczinak dolga,
Mint Apolloniusnak állapotja,
Antiochus előtt lőn bujdosása.
Antiochus szőlítá Tallariacest,
Tarsist ígére Apolloniusért:
Mint Leopold ígére Rákócziért.*

Sőt éppen ez a költemény a legjobb bizonyosága annak, hogy a Szencsey-kódex verseit deákos műveltségű emberek szerezték.

39. *Rákóczi Ferenc éneke.* (Felséges nagy Isten, szentséges nevedben . . .) (13—19 1.)

Szencsey-kódex, 286. 1. Thaly Rákóczi szerzőségét a vers latin címére alapítja: Cantio de Francisco Rákóczi. De ez nem annyit jelent

magyarul, hogy Rákóczi szerezte. A vers hangja egyáltalán nem emlékeztet Rákóczi műveire.

40. *Neustadti harc.* (Szerencse magában szüntelen forgandó . . .) (21—29. 1.)

Bárá Palocsay György kuruc tábornok verse. Palocsay-levéltár, Lőcse.

41. *Gyászének a holdvilági s feketehalmi harcról.* (31—35. 1.)

Csikszentléleki kódex. (L. 52. szám alatt.)

42. *Gyürky Ádám gyászverse.* (37—38. 1.)

«Magáról a zászlóról lemásolva, mely az elesett hős derék utóda: Gyürky Béla úrnál Ladányon most is teljes épségben megvan.»

43. *A szomolányi diadal emléke.* (39—43. 1.)

A költeményt Thaly a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-féle vörösvári levéltár egy csomagjában találta, akár az «Újváriak dicséreti», «A kölesdi harcról» és «Bujdosó kurucok» c. verseket. Kézirata nem maradt fenn. A versben Ricsány (Ritschan) német főgenerális gyónásképpen összefoglalja, hogy miben vétettek a császáriak Magyarország ellen. Az összefoglalás oly fölényesen intelligens és oly teljes, hogy valószínűleg egy jóval később élő kiváló történetíró írta.

Kétes.

44. *Gyászének a koroncai (szemerei) harcról.* (Oh felséges Isten, igyunk mire juta . . .) (46—51. 1.)

Szencsey-kódex, 300. 1. Thaly az alább köv. bujdosó ének (49. sz.) strófaformájával való egyezése alapján Mislai Andrásnak tulajdonítja.

45. *De Proelio Hungarorum apud Koronczo.* (53—56. 1.)

Az előbbi változata, négy soros tizenkettesekben. «Ezen úgylátszik a Szencsey-kódexben levő után készült szintén egykorú változatot t. Kelemen Imre úr közlése velem Zalából, Lenti (Nemphthi) várából, 1862. aug. 17-én, egy, birtokában levő régi könyvből lemásolva.»

46. *Koroncói harc.* «(A nép ajkán ma is élő változat.)» (57—58. 1.)

«Boldogult Ráth Károly akad. tag írta le 1861-ben Koroncón, egy ott lakos öreg nemes-ember ajkáról.» A nagyon is népbaldaszerű töredéket esetleg Thaly állította, illetőleg tömörítette össze az előző versekből. Viszont barokk-korbéli eredetére mutat a második strófa, mely Apollóról szól — Thaly, amikor népballadát írt, gondosan kerülte az ilyen tudálékos mozzanatokat.

Kétes.

47. *Dunántúli siralomdal.* (Szörnyű veszedelem, jaj reád szállá . . .) (60—62. 1.)

Szencsey-kódex, 297. 1. Keltezése bizonytalan.

48. *Bujdosó éneke.* (Vígágnak töretik gyöngé szép üvege . . .) (64—67. 1.)

Szencsey-kódex, 65. 1. Thaly Kálmán a strófaforma egyezése alapján a köv. 49. sz. költemény szerzőjének, Mislai Andrásnak tulajdonítja. Valószínűleg régibb vers.

49. *Miszlai András bujdosó éneke.* (Mindenkoron romol életem . . .) (69—71. 1.)

Szencsey-kódex, 302. 1. A versfokbói kiténik a szerző neve. Ha csakugyan Miszlai szerezte a Thaly által neki tulajdonított két éneket is (44. és 48. sz.), ő volt a kurucvilág egyik legkitűnőbb lírikusa.

50. *Szatmár vára megvételeéről.*

«Eredetije Vörösvárott, a Rákóczi-Aspremont-Erdődy-levéltár amaz Ujváry Tamás, nyitra-kövesdi kántor által nagy gonddal írott és Rákóczinak ajánlott egykorú füzetkéjében . . .» A vörösvári levéltárba helyez Thaly három Riedl által neki tulajdonított balladát, «A Szomolányi diadal emléke», mely Thaly szerint ugyanebben az Ujváry Tamás által írt füzetben található, szintén nem kétségkívül eredeti. (L. 43. sz.) Kételyeinket megerősíti maga a költemény. Balassa-strófiában számos Balassa-reminiscencia található:

*Egész éjjel s nappal
Nyughatatlanságban
Vannak ór állásokban;
Ráczokra vigyáznak,
Lovakon nyargalnak,
Ellenséggel harcolnak;
Vérek ontásával,
Eltek fogyásával
Semmit ők nem gondolnak.*

Egy másik Balassa-reminiscenciára maga Thaly hívja fel a figyelmet (16. verssz.). Ez még semmit sem bizonyítana, mert tudjuk, Balassa milyen erős hatással volt a következő nemzedékekre. Egyezéseket találunk azonkívül más kuruckori költeménnyel:

*Zeng Szatmárnak vára,
Mindenütt utcája
Az sok jajgatásoktul,*

v. ö. Cantio Tokai 6. versszak, stb. A legfontosabb érv lenne azonban a költemény modern lendülete, gyorsasága, mely Thaly balladáira emlékeztet és az üvenfajta dekoratív fegyverzőre, mint a 9. versszakban:

*Sok fegyvervillogás,
Mint égen villámlás,
Látatnak Vig-Szakmárban,
Sok ágyú és minák
Mint folyhőropogás
Hallatnak az utcákban,
Mint az rettenetes
Mennykő, égcsattogás,
Kétes. Éjjel-nappal házakban.*

51. *Út a szécsényi gyűlésre.* (78—79. 1.)

Csécsey János műve, Nemz. Múz. latin quart. 379.

52. *Csínom Palkó.* (87—94. 1.)

Ennek a méltán népszerű költeménynek lelőhelye Thaly szerint a csíkszentléleki kódex. Erre a kódexre vonatkozóan Thaly így nyilat-

közik: «A codexet, mely 1744-ben csíkszentléleki kántor, Székely Antal, az újabb időkben pedig a verespataki társalkodó egyesület, majd mások tulajdona volt, a múlt évben gr. Lázár Miklós — a magyar történelmi társulat kolozsvári állandó bizottságának jeles elnöke — több kézen át megszerezvén, újra az említett egyesületnek ajándékozta, honnét úgy látszik, 1849-ben vesztett el. De előbb felküldé a nemes gróf irodalmi használat végett hozzám, mint a történelmi társulat titkárához, ki is a becses dal-könyvet a nevezett társulat 1870. évi febr. 3-án tartott választmányi ülésén bemutatván, tüzetesen ismerttettem.»

A csíkszentléleki kódex egykori létezésében nem lehet kételkedni és nincs okuk kételkedni a Thaly szerint benne található versek (28., 29. d., 41. szám stb.) eredetiségében. De hogy a «Csínom Palkó» szövege csakugyan teljesen egyezett-e a Thaly által közölttel, nem lehet ellenőrizni. A vers, kitűnő ritmusa, belső elevenése dacára helyenkint úgy hat, mint egy művelődéstörténeti kézikönyv versbe szedett részlete, olyan, mint egy történetíró álma. Szellemességében, epigrammatikus megfogalmazásában is van valami, ami a költészet Petőfi és Heine utáni korszakára emlékeztet: pl.

*Mely marhának tetű neve,
Tartsa ő magának,
Nyúzza rendre, jó lesz bőre
Bornyúbőr-izsáknak.*

Ez volt egyébként az első gyanús vers: Eckhardt Sándor már 1912-ben rámutatott arra, hogy néhány szakasza hasonlatosságot mutat Apáti Ferenc feddő énekével.⁶² Egy strófája megvan Horváth Ádámnál, melyre Thaly is hivatkozik. Lehet, hogy ennek a strófának eleven ritmusa indította meg Thaly kiegészítő ihletét.

Kétes.

53. *Erdélyi hajdútánc.* (Nosza hajdú — firge varjú.) (95—99. 1.)
Szencsey-kódex, 256. 1.

Thaly hivatkozik Horváth Ádám gyűjteményének egy töredékére, mint a vers késői maradványára. Erről a töredékről Galamb Sándor azt bizonyítja, hogy Horváth Ádám szerzeménye,⁶³ Kálmány Lajos szerint pedig népdal.⁶⁴

54. *Erdélyi hajdútáncz.* (Más változat töredéke.) (102—104. 1.)
Csíkszentléleki kódex.

55. *Vak Bottyánrul való ének.* (105—107. 1.)

«Vas vármegyei Szombathelyen maradt fön, egy régi, vallási éneket tartalmazó könyv belső táblájára írva.» Krónikás modorú, stílusa nem emlékeztet Thaly balladáira, legfeljebb talán a nagyon sok archaikus kifejezés miatt lehetne kételkedni benne és e miatt a veresszak miatt:

*Immár reánk derült újra szép szabadság:
Mert győzödelmeket vívott a kurucság.
Vígasságban nagyon ezen darab-ország,
Aranyos zászlóját szelek jól hordozzák.*

A vége nagyon élesen, XIX. századian németellenes. De mindez

nem bizonyít. Az is lehet, hogy Thaly átjavította. A stílus-érv erre a versre nem alkalmazható.

Kétes.

56. *Ne higgy magyar a németnek.* (114. 1.)

A vers Thaly szerint az ő idejében még élt a nép ajkán és általában úgy tudták, hogy maga Rákóczi írta egy levelében Bercsényinek. A közlőjére vonatkozóan ezt írja: «Fájdalom, meg nem nevezhetem, mert levelének másik lapját nem tartottam meg, nevét pedig már elfeledtem, mert még 1862-ben kaptam ezt, akkori hírlapi fölhívásaimra.»

Kitűnő rímei, epigrammatikus rövidsége, szellemessége semmi kétséget nem hagy a felől, hogy XIX. századi.

Nem eredeti.

57. *Esztergom megvételéről.* (117—120. 1.)

A leginkább vita tárgyát képező költemény. Tolnai Vilmos főképp a sátoromb miatt kételkedett benne. Riedl behatóan foglalkozik vele, kimutatja, hogy nem egyezik a történelmi eseményekkel, viszont egyezik Arany Jánossal, Thaly ifjúkori verseivel és Rákóczi emlékirataival. További egyezéseket mutattak ki Komlós Aladár és László Zsigmond idézett műveikben. A nagyszombati kalendáriumot, melyből Thaly a verset másolta, senki se látta.

Nem eredeti.

58. *Kolozsvár a kurucz ostrom alatt.* (121—128. 1.)

«B költeményt, melynek rhythmusa oly szabatos, hajlékony, rímezete oly tökélyre vitt, s középrímei mindvégig híven folytatvák: 1860-i erdélyi utazásom alkalmából kaptam volt, Daniel Gábor — most udvarhelyszéki főkirálybíró — tisztelt barátomtól, Udvarhelyszékben Vargason, kinek családi levéltárában létezik, múlt századi leiratban. Kiadtam Történelmi Kalászkok című történelmi gyűjteményemben. (Pest, 1862. Lauffer és Stolpnál.)»

A vers eredetisége ellen szólna, hogy nincs meg a kézírata, továbbá a szokatlanul jó rímelés. Viszont eredetiségét bizonyítja, hogy Thaly olyan emberre hivatkozik, aki még élt az ő idejében; továbbá, hogy nagyon dicséri a vers művészi szépségét, holott saját verseit legfeljebb történelmi szempontból szokta dicsérni. Hosszabb is, mint a Thaly - balladák.

59. *Magyar városokrul.* (130—133. 1.)

Erdélyi hátrahagyott iratai közt és a Jankovich-gyűjteményben, Nemz. Múz. Hung, quart. IV. Ma már nem található.

60. *Régi várak.* (Más változat.) (137—139. 1.)

Vass János XIX. sz. eleji gyűjteményében. (Nemz. Múz.' Hung, oct. 161.)

61. *Kurucz tanya.* (Későbbi változat.) (140—142. 1.)

Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményében.

62. *Mikor virrad . . .* (144—145. 1.)

Ugyanaz a vénember mondta el, aki a koroncói népballadát. (L.

46. sz.) Ez is éppolyan túlzóan népbaladaszerű. Bottyán, Bezerédy, Balogh Ádám, Thaly legkedvesebb generálisai szerepelnek benne, tárgya a nagyszombati és győrvári harc, melyről Thaly külön tanulmányt írt. *Kétes.*

63. *Kerekes Izsák.* (147—149. 1.)

Thaly a Koszorú 1865. jan. 8-i számából idézi ezt az a Kriza Vadrózsáiból is népszerűvé vált székely balladát.

64. *Kecskemét -pusztulásáról.* (151—182. 1.)

Hornyik János kiadta Kecskemét város története c. munkájában, IV. 397—414. 1. Thaly felhasznált egy csonka példányt is, mely a Tud. Akadémia birtokában van. Szerzője Székudvari János, kecskeméti ref. tanár.

65. *Bezerédy nótája.* (184—187. 1.)

Riedl alapvető tanulmányában kimutatja a költemény egyezéseit Thaly költeményeivel és prózai műveivel, továbbá az Esztergom megvételével stb. Fehérváry Dezső is rámutat az utolsó szakaszhoz az Ocskai-balladával és Zách Klára utolsó szakával való egyezésére. A 13. strófa számos népdalban és eredeti kuruc versben megtalálható, de Thaly «e részben felülmúlja a népköltészetet». (Riedl.) Kitűnő példája annak, hogyan használta fel és tökéletesítette Thaly a kuruc költészet motívumait. Kézirata nincs meg.

Nem eredeti.

66. *Musztafa, Karajja.* (189. 1.)

Erdélyi János, Népdalok és Mondák, II. 273. 1.

67. *Székely kurucok dala.* (191—192. 1.)

Erdélyi János, Népdalok és Mondák, II. 327. 1.

68. *Nagy Bercsényi Miklós.* (206—207. 1.)

Kézirata nincs meg. Riedl szerint a ballada archaizmusai nagyjából Gyöngyösiből valók.

Nem eredeti.

69. *A Rákóczi-nóta.* (208—214. 1.)

«Csak magam tizenhét variánssal rendelkezem, tizenhét különböző példány használatával és egybevetésével adtam a fentebbi közleményt.» Ez a tizenhét variáns:

1. Somogyi-kódex, Lóskay Benedek ajándéka, Thaly birtokában.
  2. A Tud. Akadémia levéltárában levő névtelen füzetke.
  3. Erdélyi János hagyatékában.
  4. Másik kódex, ugyanott.
  5. Székely Sándortól, Ugocsából, kapott kézirat.
  6. Torma Károly családi levéltárából, Deésről.
  7. Néhai Bösze János tulajdona, Süttör, Sopron m.
  8. Nemz. Múz. Hung, quart. 208. 1.
  9. Nemz. Múz. Hung. oct. 161. (Vass János gyűjteménye.)
- 10—12. Nemz. Múz. Hung, quart. 173. és 175. Jankovich-gyűjt. Három változatban.

13. Pálóczi Horváth Ádám gyűjt.

14—15. Jósa Rudolf és Uzsay Ágoston beküldött példányai.

16. Erdélyi János, Szabad hangok, 1849.

17.

Már Gyulai Pál is helytelenítette, hogy Thaly Kálmán, a helyett, hogy a tizenhét variánsot közölte volna, összeállított egy tizennyolcadikat. Legújabbban Pintér Jenő foglalkozik vele, mint jellemző példával Thaly szövegközlési módjára.⁶⁶

70. *Jaj régi szép magyar nép! . . .* (242—243. 1.) (Későbbi, eltérőbb változat.)

Nemz. Múz. Hung. oct. 161. Vass János gyűjt. (L. 61. sz.)

71. *Jaj néked szegény magyar nép! . . .* (Ismét más, eltérő változat.) (245—246. 1.)

Nemz. Múz. Hung. quart. 173. II. (Jankovieh-gyűjt. L. 25. sz.)

72. *A kölesdi harcrok.* (247—248. 1.)

«Thaly egyik remeke, ha feltevésem beválik», írja róla Riedl. Az első tanulmányában még csak futólag érintette, később külön kis tanulmányt írt róla. A stílus- és nyelvi érveken kívül Thaly szerzősége mellett szól, hogy Thaly, mielőtt ezt a verset közölte volna, cikket írt a Vasárnapi Újság 1864-i 30. számába, melyben bebizonyította, hogy a simontornyai harc tulajdonképpen kölesdi harc volt — a vers mintegy elméletének az igazolása. A versben csak azok a tulajdonnevek szerepelnek, melyek a cikkben is előfordulnak.

Nem ere deli.

73. *Bezerédy árulásáról.* (Töredék.) (249. 1.)

Bizonytalan közlés alapján, kézírata nincs meg. Egyik strófája megvan a Thalynak tulajdonított Bezerédy nótájában is.

Kétes.

74. *Bezerédy búcsúzó éneke.*

Abban a kódexben, melyet Thaly Lóskay Benedek cisztercita tanártól kapott. Ha a vers eredeti, akkor sem valószínű, hogy maga Bezerédy szerezte, amint Thaly gondolja. A XVII. és XVIII. században általános, szokás volt, hogy a vándorköltők a nevezetesebb halálraítéltek élet-történetét a halálraítéltsé szájába adva, mint a búcsúénekeket adták elő — a későbbi angol balladagyűjtemények, a Pepys-, Roxburgh és Bagshot-gyűjtemények nagyon sok ilyen verset tartalmaznak, találunk ilyeneket Thaly Vitézi Énekei közt is, sőt még a XX. században is keletkeztek ilyen énekek.

75. *Bezerédy Imre búcsúzója.* (Ugyanaz, más változatban.) (256—258. 1.)

Kecskemét városa le^éltárában, Hornyik János másolta le.

76. *Boldogtalan fejem.* (Ugyanaz, más változatban.) (259—260. 1.)

Nemz. Múz. Hung. quart. 173. VIII. (Jankovich-gyűjtemény.)

77. *Balogh Ádám nótája.*

Egyike a Riedl által tárgyalt költeményeknek. A forrásul szolgáló költemények megtalálhatók Erdélyinél (II. 173.) és Bartalusnál, termé-

szetesen kuruc vonatkozás nélkül, valószínűleg jóval későbbi eredetűek.⁶⁷ Legtöbb vitára a Murza ló-név adott okot. Riedl rámutatott, hogy ez a név kétszer is előfordul Thaly történelmi műveiben. A sárospatakiak, továbbá Réthey Prikkel Marián bebizonyították,⁶⁸ hogy csakugyan használták ezt a ló-nevet a régiségben.
Nem eredeti.

78. *Tót kuruc dala.* (264. 1.)

L. Tót népdalok, kiadta a Kisfaludy-Társaság, 1866., 43—44. 1.

79. *Tót labanc dala.* (266. 1.)

U. o. Itt említhetjük meg, hogy azóta a tótnyelvű kuruc költeményeket magyarra fordította és kommentálta Brnyey József, Tótnyelvű krónikás énekek és kuruc dalok, Ethn. 1923.

80. *Német sas vert fészket.* . . (268—269. 1.)

«E ballada költői visszhangja Bercsényi két .... levelének», mondja Riedl. «. . . ilyen széleskörű áttekintése az egykorú eseményeknek, mint a minőt e költeményben találunk, inkább csak hadvezértől vagy történetírótól telik.»

Nem eredeti.

81. *Ocskai Lászlóval való ének.*

Riedl a stiláris és nyelvi szempontok mellett itt is rámutat arra, mennyire egyezik a költemény Thaly Kálmán Ocskai- és Bottyán-életrajzával. A költemény utolsó strófájában Fehérváry Dezső a Zách Klára hatását látja,⁶⁹ a hollók károgasában Tolnai Vilmos Tompa Mihály hatását.⁷⁰ A ballada lelőhelyére nézve lásd ugyancsak Tolnai. Kardos Lajos⁷¹ szerint Thaly mintaképe egy Kátai Mihályról, Bocskai³⁷ kancellárjáról szóló vers lehetett, melynek négy szakaszát közölte Thaly a V. B.-iDen, majd a Decsy-kódex felfedezése után egy 11 versszakos variánsát olvasta fel az Akadémián 1864-ben és közölte a Századokban, 1871., 323—324. 1.

Nem eredeti.

82. *Generális Bottyán Jánosné, Gróf Forgách Juliána névnapjára.* (275—276. 1.)

Eredetije a Palocsay-levéltárban Lőcsén, szerzője Palocsay György báró.

83. *Újváriak dicséreti.* (277—282. 1.)

«B költemény alaki mintája (amint ezt Thaly is elmondja) Balassa Bálintnak a Végekről írt költeménye. Az archaikus kifejezések nagyobb része Gyöngyösi Kemény János eposzának III. könyvéből való.» (Riedl.) Erre a költeményre különösen áll Tolnai mondása Thaly verseinek «sűrített kurucságáról».^{7 2}

Nem eredeti.

84. *Kuruczokrul való ének.* (Hol vagy te most nyalka kurucz . . .) (296—298. 1.)

Thaly a Jankovich-Erdélyi-kódex alapján közli. De megvan Nemz. Mriz. quart. 173. VII. is.

85. *Nyalka Kurucz!* (Ugyanaz más változatban.) (299—303. 1.)

Nemz. Múz. Hung. quart. 175.

86. *Nyalka Kurucz!* (Mas változat.) (304—307. 1.)
Erdélyi János, Népdalok és mondák, III. 136—138.

87. *Nyalka kurucz!* (Töredékes változat.) (308. 1.)
«A Magy. Tud. Akadémia kéziratára egyik dalgyűjteményében.»

88. *Őszi harmat után . . .*

Thaly Kálmán a V. Ê. függelékeképpen közölt két régi költeményt,, a Tud. Akadémia kéziratárából, a Boldogtalan vagyok és a Zöld erdő harmatát kezdetűt. Az előbbit, mely több XVIII. századi ponyvakiadásban ismeretes, Balassa Bálintnak tulajdonította, az utóbbit szintén. Az Adalékokban közölt vers, amint Thaly is mondja, a két Balassának tulajdonított versből készült. «A költeménynek jelen, eddigelé legteljesebb változatát a Bercsényi-féle elkobzott levéltár romjai közt találám, a budai kir. kamarai archívum rendezetlen része «ad 917» jegyű csomagában.»

Lehetséges, hogy csakugyan egy bujdosó kuruc állította össze ezt a verset a «Boldogtalan vagyok» versszakából, Balassát és más költőket szívesen dolgozták át a XVII—XVIII. században, amint a Mátray-kódex és a Vásárhelyi daloskönyv tanúsítják. De az is lehet, hogy Thaly Kálmán dolgozta át, az ő romantikus lelkületére vall az első versszak második sorának (Végre mikor aztán) «Nagy hegyeknek ormán»-ra változtatása és a gyönyörű utolsó versszak (Csillag jár mely felül), mellyel újra találkozunk a Bujdosó Rákócziban. Mindenesetre igaza van Thaly-nak: «az átídomítás nem válik szerző szégyenére».

Kétes.

89. *Dunántúl bujdosó kuruczok éneke.* (314—315. 1.)

Egyike a Riedl által kiemelt költeményeknek. Legfőbb és döntő-érv ellene, hogy Kisfaludy Károly hatása érezhető rajta:

*Ha ad Isten még olly órát,
Hogy meglátjuk az Ság ormát?
Szülőföldünk szép határát,
Ha isszuk még Somló borát?*

Nem eredeti.

90. *Rákóczi kesergője.* (Hallgassátok meg magyarim . . .) (316—318. 1.)

Thaly Arany jánostói kapta, kinek egy öreg szalontai lakos küldte meg. Egy variánsát közölte Rozvány György, Nagy-Szalonta város történelme, Nagy-Szalonta, 1870., 92—93. 1.

91. *A kibujdosó Rákóczi imája.* (Győzhetetlen én kószálom.) (321—322. 1.)
Bartalus István közlése alapján.

92. *Édes hazám, szánjad válasom . . .* (324—325. 1.)
Csíkszentléleki kódex.

93. *Keserves bujdosás.* (El kell mennem, noha nehéz szívemnek . . .) (326—327. i.)
Csíkszentléleki kódex.

94. *Kuruc katona dala.* (Nincs becsületei a katonának . . .) (329—330. 1.)
Nemz. Múz. quart. Hung. 173. II. (Jankovich-gyűjt.)
95. *Dalnoki Veres Gerzson verses krónikája a kurucvilágról.* (332—371. 1.)
Eredetije Thaly idejében az Erdélyi Múzeum kéziratárában volt.
96. *Bujdosó kurucz éneke.* (Sem apám, sem anyám, sem jó atyámfia.) (373—374. 1.)
Töredék a csíkszentléleki kódexben.
97. *Volt tót kurucz dala.* (375—376. 1.)
«A Kollár által gyűjtött s 1831-ben megjelent tót népdalokból . . . Megvan a M. Tud. Akadémia kéziratárában is.»
98. *Sírva írt levelem . . .* (385—386. 1.)
A csíkszentléleki kódexben. Ha eredeti is, akkor sem, biztos, hogy a kurucokkal összefüggésben van.
99. *Kurucvilág után.* (Új üdő, új világ, új élet, új újság . . .) (387—389. 1.)
«Palocsay György kezével írt eredeti vers a b. Palocsay-levéltárban, Lőcsén.»
100. *Én is hajdan magyar voltam . . .* (391. 1.)
Nemz. Múz. Hung, quart. 174.
101. *Könyörgés az elnyomatásban.* (Töredék.) (393—394. 1.)
Csíkszentléleki-kódex.
102. *Bécsi magyar tánc.* (395. 1.)
Pálóczi Horváth Ádám gyűjteményéből.
103. *A mikor Rákóczi . . .* (397. 1.)
Tót népdal. Közli az Uj Korszak, 1866. ápr. 2.
104. *Sok búkat árasztott . . .* (407—410. 1.)
«Ötféle változatban maradt fenn, ú. m. időrend szerint: I. a csíkszentléleki kódex; II. a birtokban levő somogyi kódex; III. a gr. Pekry Lőrincné, b. Petrőczy Kata-Szidónia verseihez 1780—90 táján todalékképpen írt énekek közt; IV. az Akadémia kéziratára egyik füzetében «Búsongó» cím alatt; végre, V. néhai Zádor György . . . gyűjteményében». Thaly nem tartja lehetetlennek, hogy Rákóczi szerezte.
105. *A bujdosó Rákóczi éneke.* (Sírjatok szemeim . . .) (412—415. 1.)
Thaly Lugossy Józseftől kapta, kinek birtokában volt az imádságos könyv, melynek utolsó két levelére volt írva ez a vers, 1730-as évszámmal. Kétséges, hogy kuruc dolgokra vonatkozik.
106. *Pannónia siralma.* (Szegény Magyarország, bánatját újítja . . .) (417—420. 1.)
«Egykorú írott példánya, Ráth Károly bold, barátom ajándékából, gyűjteményemben. A fent közlött verszet belőle a Nemzeti Múzeum kéziratárában is megvan, Hung, in folio 129. II.»

107. *Péró veszedelme.* (423—430. 1.)

Nemz. Múz. Hung, quart. 175. II. Hiányosan közölte Szilágyi Sándor, Új Magyar Múzeum I. 182—184. 1.

108. *Az 1735-i zendülésről.* (433—437. 1.)

Lugossy gyűjteményéből. Közölte Szilágyi Sándor, Új Magyar Múzeum, I. 196—199. 1..

TANULMÁNYOK.

109. *Bátorító ének.* (349—351. 1.)

A versfők szerint «Petko Ségmund mvnkaia». A radványi könyvtárban, 996. sz. kódex.

110. *Gondolkodjál, szegény magyar! . . .* (353—354. 1.)

U. o. Szerzője valószínűleg ennek is Petkó. Egv változatát kiadta Baros Gyula, ItK. XIV. 455—456. 1.

111. *Magyarország utolsó romlásához közelgető állapotját kesergő ének.* (Tüz-V'z között . . .) (354—356. 1.)

Egy kódexből, mely 1869-ben Németh Antal budapesti ügyvéd birtokában volt. Változatát 1. 7. sz. alatt.

Kétes.

112. *Unghi lakodalom.* (Latin-magyar gúnyköltemény.) (356—359. 1.)

A radványi könyvtárban. Változatát kiadta Baros Gyula, ItK. XIV. 208—211. 1. Megvan a vásárhelyi daloskönyvben is.

113. *Az világhoz szabott ének.* (360—361. 1.)

A radványi könyvtárban.

114. *Egv Istenében reménylett szegény bujdosónak alázatos könyörgése.* (362—364 l.)

Hubay-kódex, Erdélyi János hagyatékában.

115. *Lipóczi Keczer Sándor elestéről.* (365—367. 1.)

A radványi könyvtárban. Változatát kiadta Baros Gyula, ItK. XIV. 220—223. 1.

116. *Zólyom vára megvétéléről.* (371—383. 1.)

Tolvay Ferenc verses krónikája. Változatát kiadta Baros Gyula, ItK. XIV. 464—476. 1.

117. *Abecedarium Hungarorum.* (385—387. 1.)

Márki Sándor közlése alapján, Vásárhelyi gyűjteményéből.

118. *Buzdító.* (Descriptio fortunae inconstantiae etc.) (388—390. 1.)

«Eredetije egykorú írással, minden aláírás vagy jel nélkül egy ívre leírva, gyűjteményemben», mondja Thaly. Eredetisége mellett szól a sok klasszikus példa és a terjengősség.

119. *Beniczky Gáborról.* (391—394. 1.)
A radványi könyvtárban. Változatát kiadta Baros Gyula, ItK.
XIV. 460—463. 1.)

120. *Labancz gúnyvers az Unghvármegyei kuruczokra.* (394—402. 1.)
A radványi könyvtárban. Változatát kiadta Baros Gyula, ItK.
XIV. 339—345. 1-

121. *Pálóczi pasquillusának replicája.* (403—407. 1.)
A radványi könyvtárban. Változatát kiadta Baros Gyula, ItK.
XIV. 345—349. 1.

122. *Bujdosó Rákóczi.* (407—409. 1.)
Az Bsztergom megvétele és az Ocskai-ballada mellett a legkétségtelenebbül Thalynak tulajdonítható költemény. Először a Pesti Hírlapban jelent meg, 1881. dec. 21-én. Riedl már egyetemi előadásaiban is hangoztatta, hogy gyanúsnak találja. (Könyvomas jegyzetek, 1908.) Thaly két lelőhelyet említ: Nyikó-völgyét Udvarhelyszéken és Szeged-Makó vidékét. Az előbbi Vikár Béla kereste, de nem találta nyomát. Az utóbbira vonatkozólag Vértes Sándornak⁷³ az a véleménye, hogy Thaly ismerte még kéziratban Kálmány Lajos népköltészeti gyűjtését, melyben van egy hasonló költemény, melyet Thaly azután felhasználott. Riedl szerint a *Bújd. Rákóczi* a köv. elemekből tevődött össze: *a)* A Kálmány-féle népdalból; *b)* a Thaly közölte Rákóczi-kesergőből (1. 91. szám alatt); *c)* a Thaly által közölt és Balassának tulajdonított *Őszi harmat* utánból. (L. 89. szám alatt.) A sárospatakiak által megtalált Thaly-féle kéziratra vonatkozólag 1. fentebb.

Nem eredeti.

123. *Rákóczi Ferenc búcsúdala.* (Bölcsöm, vigasztalom . . .) (409. 1.)
Először a Rozsnyói Híradóban jelent meg, az 1875. évf. 14. számában, «Gy. D. naplójából» jelzéssel. Tolnai Vilmos gyanúsnak találta. De ez a vers és az utána következő, tulajdonképpen nem is gyanúsak, Thaly itt stíliser és nyelvi eszközökkel nem is álcázta szerzőségét. Kitűnően sikerült modern költemény, melyet egy pillanatig sem lehet XVIII. századnak tartani.

Nem eredeti.

124 *Egy bujdosó szegénylegény . . .* (410.)
Thaly szerint a Gyürky-kódexben. Tolnai Vilmos gyanúsnak találta. Thaly Kálmánnak ez a legszebb és Adyra való hatásában legfontosabb költeménye a legszebb eredeti kuruc versek, a bujdosó énekek alapján készült (1. 27—28. sz. alatt), azoknak szabad és modernebb változata. Átalakító és továbbképző fantáziája ebben érte el tetőfokát.

Nem eredeti.

125. *Bujdosó éneke.* (Szenvedtem eleget . . .) (412. 1.)
Ugyancsak a Gyürky-kódexben. Erről az archaikusabb hangú és kevésbé sikerült költeményről már nem lehet határozottan állítani, hogy Thaly szerezte. Mégis Thaly szerzősége mellett szól a vers lelőhelye és elhelyezése a kötetben, melynek a végére hagyta Thaly a saját verseit, és ezt a verset utánuk iktatta be.

Kétes.

A THALY KÁLMÁN GYŰJTEMÉNYEIN KÍVÜL MEGJELENT KURUCKORI KÖLTEMÉNYEK KIADÁSAINAK JEGYZÉKE.

- Thaly Kálmán: Radványi verseskönyvek, Századok, 1875: 1—33.
- Ferenczi Zoltán: Cserei Mihály néhány ismeretlen verse 1696—98-ból, ItK. 1891: 407.
- Kanyaró Ferenc: Régi magyar virágénekek, Erdélyi Múzeum, 1893: 83.
- Szeremley Barna: Egy labanc gúnyvers az 1681-es országgyűlésről, ItK. 1893: y.
- Báros Gyula: Radványi verseskönyvek, ItK. 1903., 1904.
- R. Kiss István: Adalékok a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez, Századok, 1904: 654.
- Kanyaró Ferenc: Kuruc virágénekek Thökölyről, Századok, 1907: 618.
- Angyal Dávid: Kuruc virágénekek Thökölyről, Századok, 1908: 175.
- Kanyaró Ferenc: Felvinczi György kurucz énekei, Erd. Múz. 1908: 25—173.
- Lampérth Géza: Egy kuruckorbéli verses pasquillus. ItK. 1908.
- Rexa Dezső: Két újabb változat a «Volt tót kuruc dalához». ItK. 1910: 118.
- Gragger Róbert: Keczer Menyhért halottas verse, ItK. 1910: 207.
- Harsányi István és Gulyás József: Régi magyar versek a sárospataki könyvtárból, ItK. 1917: 330.
- Dékány Kálmán: Kuruckori énekek, ItK. 1918: 390.
- Harsányi István: A sárospataki könyvtár XVII. századi verseskönyvtöredéke. ItK. 1918: 72.
- Badics Ferenc: Két kuruckori költemény, ItK. 1927: 807.

JEGYZETEK.

Rövidítések: V. É. = Régi magyar vitézi énekek. — Ad. = Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez. — Tan. = Thaly K.: Irodalom- és műveltség-történeti tanulmányok. — ItK. = Irodalomtörténeti Közlemények. — IT. = Irodalomtörténet. — EPhK. = Egyetemes Philologiai Közlöny. — Ethn. = Ethnográfia. — Riedl tanulmányára (IT. 1913. 417—452.) nem hivatkoztam minden egyes helyen, csak: Riedl.

- ¹ V. É. I. 11.
- ² Ad. II. 63.
- ³ Ad. II. 13.
- ⁴ V. É. I. 11.
- ⁵ Ad. I. x.
- ⁶ U. o.
- ⁷ Tan. v.
- ⁸ Arany László: A magyar politikai költészetéről. Budapesti Szemle, 1874. IV: 88. 11.
- ⁹ Ferenczi Zoltán: A kurucvilág énekei, Figyelő, 1880. VIII: 43.
- ¹⁰ Kis Sándor: A kurucvilág költészete, Kolozsvár, 1887.
- ¹¹ Bodnár Zsigmond: A magyar irodalom története, 2. köt. Bp. 1891.
- ¹² Kiss Ferenc: A kuruc költészet protestáns szempontból, Prot. Szemle, Bp. 1894. VI: 665—692.
- ¹³ Beöthy Zsolt—Badics Ferenc: A magyar irodalom története, 2. köt. Bp. 1893—95. 1:412-445-
- ¹⁴ Horváth Cyrill: A régi magyar irodalom története Bp. 1899.

- ¹⁵ Baros Gyula: Radványi verseskönyvek, ItK. 1903—04. — V. ö. Radvánszky Béla, Radvánszky János versei. ItK. 1904.
- ¹⁶ Rugonfalvi Kiss István: Adalékok, Századok. 1904.
- ¹⁷ Beöthy Zsolt: A kurucvilág költészetéről. A Kisfaludy Társaság évlapjai. 1906—07. XLI: 75. 1.
- ¹⁸ Bajza József: A kuruc elbeszélő költészet ismertetése. Bp. 1906.
- ¹⁹ Badics Ferenc: Palocsay György versei. ItK. 1912. Ismeretlen kuruckori versek, ItK. 1923. Két kuruckori költemény. ItK. 1927.
- ²⁰ Szabó Attila: Egy ismert és egy ismeretlen kuruckori költemény. Erdélyi Múzeum. 1930.
- ²¹ Eckhardt Sándor: Apáti Ferenc feddő éneke és a Csinom Palkó. IT. 1912, I: 107.
- ²² Riedl Frigyes: A kuruc balladák. IT. 1913. 11:418.
- ²³ Tolnai Vilmos: Kuruckori irodalmunk szövegeiről. EPhK. 1913.
- ²⁴ Riedl F. i. m.
- ²⁵ Sárospataki Református Lapok, 1913. A 344. laptól folytatásokban.
- ²⁶ Harsányi I.—Gulyás J.—Simonfi J.: A kuruc balladák hitelessége, Sárospatak, 1914.
- ²⁷ Király György: A kuruc balladák hitelességének kérdése. Budapesti Szemle. 1915. 162: 136—144.
- ²⁸ Vértes Sándor: A Bujdosó Rákóczi c. költemény, EPhK. 1913: 144.
- ²⁹ Ethnográfia, 1914: 156.
- ³⁰ Weber Arthur: A kuruc balladák kérdéséhez. EPhK. 1915: 436.
- ³¹ Fehérváry Dezső: A kuruc balladák szövegkritikájához. IT. 1914: 253.
- ³² Komlós Aladár: A kuruc balladák hitelességének kérdéséhez. IT. 1914:461.
- ³³ László Zsigmond: A kuruc balladák, Bp. 1917.
- ³⁴ Horváth János: Thury György éneke. IT. 1914: 393.
- ³⁵ Király György i. m.
- ³⁶ Tolnai Vilmos: A kuruc balladák hitelességéről. Megjegyzések a Cáfolatra. EPhK. 1914: 656—674.
- ³⁷ Riedl Frigyes: «A kölesdi harcáról» című ballada. IT. 1918: 128—134. M.
- ³⁸ Tolnai Vilmos: A sátorhalom. Ethn. 1918: 130.
- ³⁹ Tolnai Vilmos: Thaly kuruc balladáinak keletkezéséhez. EPhK. 1921.
- ⁴⁰ Koszorú. 1864. II. 112. és 138.
- ⁴¹ Koszorú. 1864. II. 186.
- ⁴² Kardos Lajos: Az Ocskay-ballada. IT. 1926: 245—248.
- ⁴³ Réthei Prikkel Marián: Fakó lovam a Murza. EPhK. 1913: 434—436. és A kuruc balladák vitájához. EPhK. 1915: 71.
- ⁴⁴ Márki Sándor: Thaly Kálmán emlékezete. BSz. 1918: 174—321.
- ⁴⁵ Veszprémy Dezső: Tali és Széchi-szigeti dr. Thaly Kálmán életrajza. Bp. 1928.
- ⁴⁶ Veszprémy Dezső: Thaly Kálmán védelme. Eger, 1931.
- ⁴⁷ Borbély Margit: Thaly Kálmán költői munkássága. Pécs, 1927.
- ⁴⁸ Koszorú. 1864. II. 112.
- ⁴⁹ Ad. I. 267.
- ⁵⁰ Prohászka Lajos: A «vándor» és a «bujdosó». Minerva. 1932—33.
- ⁵¹ Riedl Frigyes: «A kölesdi harcról» című ballada. IT. 1918: 128.
- ⁵² Thaly Kálmán: Kurucvilág. Bp. 1903: vi. 1.
- ⁵³ Thaly Kálmán: Kurucvilág. Bp. 1903: 18. 1.
- ⁵⁴ Komlós Aladár, i. m.
- ⁵⁵ Endrödi Sándor: Kuruc nóták. II. kiadás. Bp. 1898. 124.
- ⁵⁶ V. É. I. 14.

- ⁵⁷ Ady Endre összes versei. Athenaeum kiadás. 389. 1.
⁵⁸ Ady Endre összes versei. Athenaeum kiadás. 132. 1.
⁵⁹ Tolnai Vilmos: Szőke Ambrus, EPhK. 1911. 35: 300 — 302.
⁶⁰ U. o.
⁶¹ Horváth János, Thury György éneke. IT. 1914: 393—402.
⁶² Eckhardt Sándor, Apáti Ferenc feddő éneke és a Csinom Palkó. ItK. 1912: 197,
⁶³ Galamb Sándor: Két kuruc dal. IT. 1912: 62.
⁶⁴ Kálmány Lajos: IT. 1913: 98.
⁶⁵ Fehérváry Dezső: A kuruc balladák szövegkritikájához. IT. 1914: 250—259.
⁶⁶ Pintér Jenő: A magyar irodalom története. 1932. IV.
⁶⁷ Harsányi—Gulyás: Ethn. 1916:225.
⁶⁸ L. 43. sz. jegyzetet.
⁶⁹ Fehérváry Dezső i. m.
⁷⁰ Tolnai Vilmos: A kuruc balladák hitelességéről. EPhK. 1914: 656—674.
⁷¹ Kardos Lajos: Az Ocskay-ballada. IT. 1926: 245—248.
⁷² Tolnai Vilmos: A kuruc balladák hitelességéről. L. 70. sz. jegyzetet.
⁷³ Vértess Sándor: A Bujdosó Rákóczi c. költemény. EPhK. 1913: 441.